

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- **ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ**

∨ *Використання РФ зброї невибіркової дії проти України*

- **ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ
ЗАВДАНИХ ВІЙНОЮ**

∨ *Можливі шляхи отримання Україною репарацій від Росії*

∨ *Верховна Рада дозволила націоналізувати російське майно в Україні*

№ 5 (227) КВІТЕНЬ 2022

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**

№ 5 (227) 2022

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор

Ю. Половинчак

Редакційна колегія:

Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті

Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Верховна Рада України розширила пільгове
оподаткування низки товарів, які ввозяться
для захисників та оборони..... 3

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Беззуб І.

Можливі шляхи отримання Україною
репарацій від Росії 4

Симоненко О.

Використання РФ зброї невибіркової дії
проти України: оцінки експертів 10

Чернявська Л.

Верховна Рада України дозволила
націоналізувати російське майно в Україні . 14

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА * 23

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Верховна Рада України розширила пільгове оподаткування низки товарів, які ввозяться для захисників та оборони

1 квітня Верховна Рада України ухвалила зміни до Податкового кодексу України, які спрямовані на здешевлення вартості продукції, необхідної для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії РФ. Над ними працювала й команда Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів України.

Відповідний законопроект «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків в період воєнного, надзвичайного стану» (№7234), підтримали 320 народних депутатів.

Як розповіла перший заступник виконавчого директора Українського ветеранського фонду Р. Величко-Трифонюк, ухвалені зміни полегшать життя волонтерам та всім благодійникам, як займаються сприянням обороноздатності та мобілізаційній готовності країни, захисту населення під час воєнного стану.

Вона зазначила, що Податковий кодекс України передбачав ряд норм, які встановлюють податкові пільги, особливості справляння та сплати податків та зборів на період воєнного стану: пільги з оподаткування податком на додану вартість операцій із ввезення на митну територію України та постачання на митній території України ряду спеціальних засобів індивідуального захисту, лікарських засобів та медичних виробів, продукції оборонного призначення.

«Наразі із впровадженням воєнного стану у державі у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України очевидною була необхідність розширити дію цих норм на вказаний період, – зазначила Р. Величко-Трифонюк. – З метою здешевлення вартості продукції, необхідної для здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти

України за рахунок пожертв українців та громадян інших країн, для цього розширили перелік продукції поза межами оборонного замовлення».

Відтепер до переліку таких товарів та продукції внесено, зокрема:

- нитки та тканини (матеріали) для виготовлення бронежилетів та шоломів;
- прокат плоского з інших легованих сталей завширшки 600 мм або більше для виготовлення бронежилетів;
- скла безпечного, включаючи скло зміцнене (загартоване) або багатошарове;
- оптичні прилади для спостереження;
- апаратура для передачі та приймання голосу, зображень та іншої інформації, включаючи апаратуру для комунікації в мережі дротового або бездротового зв'язку, апаратури прослуховування направленої дії, радіостанцій ультракороткохвильового і короткохвильового діапазону військового призначення, розвідувально-сигнальної апаратури, їх частин і приладдя, що класифікуються у товарній підкатегорії;
- безпілотні літальні апарати без озброєння;
- метеостанції;
- броньовані автомобілі та легкових автомобілів, інших моторних транспортних засобів, призначених переважно для перевезення людей (крім моторних транспортних засобів товарної позиції), включаючи вантажопасажирські.

«Наразі дані товари уже постачаються за рахунок пожертв громадян України та інших країн до силових структур поза межами оборонного замовлення, що суттєво зменшує час отримання відповідних товарів бойовими підрозділами», – підкреслила перший заступник Виконавчого директора Українського ветеранського фонду.

«Спільним зусиллями керівництво держави, Уряд, Парламент збільшують спроможності

наших захисників. Адже ми захищаємо Україну, всю нашу націю. Ми маємо всі державні зусилля спрямувати на те, щоб в першу чергу знищити ворога на нашій території і відновити територіальну цілісність і суверенітет», – наголосила міністр у справах ветеранів України Ю. Лапутіна.

Нагадаємо, наприкінці березня Кабінет Міністрів України прийняв зміни до постанови № 174 «Деякі питання пропуску гуманітарної допомоги через митний кордон України в

умовах воєнного стану», які спрощують ввезення до України спеціальних засобів індивідуального захисту та деяких товарів подвійного використання для захисників. Над відповідними змінами працювала також команда Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів України (Урядовий портал (<https://www.kmu.gov.ua/news/verhovna-rada-rozshirila-pilgove-opodatkuvannya-nizki-tovariv-yaki-vvozyatsya-dlya-zahisnikiv-ta-oboroni>)). – 2022. – 1.04).

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

І. Беззуб, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Можливі шляхи отримання Україною репарацій від Росії

Від 24 лютого 2022 р. в Україні триває війна з російськими загарбниками. Після перемоги України Росія має заплатити репарації за всі завдані країні збитки. В одному із своїх звернень, Президент України В. Зеленський закликав росіян вчити нові слова – «репарації» та «контрибуції», наголосивши, що РФ відшкодує Україні все, що вони безжально знищили на нашій землі.

Репарації – це повне або часткове відшкодування (за мирним договором або іншими міжнародними актами) державою, що розпочала агресивну війну, збитків, заподіяних державі, що зазнала нападу. Заборонені сучасним міжнародним правом контрибуції – це більш агресивні й примусові післявоєнні платежі, які сплачує держава, що зазнала поразки у війні, державі-переможниці (контрибуція заборонена в 1949 р. Женевською конвенцією і замінена репарацією як більш «цивілізованою» формою відшкодування збитків, завданих війною).

Право на відшкодування завданої шкоди є встановленою міжнародною правовою нормою, що закріплена в міжнародних договорах і є звичайною практикою.

Зрозуміло, що в умовах постійних обстрілів важко оцінити матеріальні збитки. Точна цифра зруйнованих доріг, мостів, аеропортів,

інших споруд не відома, проте зрозуміло одне – вона щодня збільшується.

Як пояснив перший заступник міністра економіки Д. Кудін, є два основні підходи до визначення шкоди – це прямі одноразові збитки, тобто скільки буде коштувати нам відновити мости, дороги, об'єкти інфраструктури, лікарні, дитячі садки, школи, які були зруйновані РФ в Україні. Другий підхід – це обсяг втрат ВВП, тобто наскільки впаде економіка України від озброєної агресії (ВВП України у 2021 р. вперше становив близько 200 млрд дол.).

Оцінити повністю і точно вже завдані збитки неможливо – починаючи від того, що до деяких територій просто неможливий доступ (зрозуміло, що саме цим громадам завдано найбільше шкоди), і закінчуючи тим, що багато втрат є пролонгованими, такими, що виявлятимуться із часом.

Як наголосив повідомив прем'єр-міністр України Д. Шмигаль, скорочення української економіки за підсумками місяця повномасштабної війни оцінюється у 35 % і вище, а загальні збитки з урахуванням майбутніх періодів сягають трильйона доларів.

Раніше міністр внутрішніх справ України Д. Монастирський повідомляв, що в Україні внаслідок повномасштабного вторгнення

Росії вже зруйновано, повністю чи частково, 3,5 тис. об'єктів інфраструктури.

У Міністерстві інфраструктури кажуть, що приблизні збитки лише дорожній інфраструктурі від початку війни складають 10 млрд дол. А Державна екологічна інспекція розрахувала орієнтовні збитки довікляю України, яких завдала російська армія: лише забруднення земельних ресурсів сягає 77 млн дол., зокрема, внаслідок влучання снарядів у нафтобази.

Окупанти захопили управління Північно-Кримським каналом, його гідротехнічні споруди, які регулювали водопостачання води з Каховського водосховища нижнього басейну Дніпра до Криму. Ворог зруйнував тимчасову дамбу, автомобільний міст і головну перегороджувальну споруду каналу. Тепер Росією здійснюється водозабір із Каховського водосховища через часткову розгерметизацію гідроспоруди каналу. Сума збитків через такі дії окупантів для України сягає 32,6 млн грн на добу (майже 620 млн грн станом на 17 березня).

За оцінками Мінекономіки, у зоні бойових дій 75 % бізнесу припинили свою роботу, а на решті території України працює лише кожен другий бізнес, тобто втрачено 50 % економічної активності.

Більшість металургійних заводів, що були на сході України, припинили діяльність, що призведе до зменшення обсягів експорту металів, які займали значну частину структури українського експорту. Блокування Росією морських портів на півдні не дозволяє експортувати в повному обсязі кукурудзу, пшеницю, олію, які є традиційною основою агроекспорту.

Заступник глави НБУ С. Ніколайчук оцінив падіння ВВП країни після розпочатої Росією війни у 50 %. За словами глави НБУ К. Шевченка, точний прогноз щодо ВВП можна зробити лише після завершення бойових дій.

К. Шевченко також зазначив, що вплив війни за секторами нерівномірний: найбільше постраждав сектор послуг, тоді як деякі сектори в умовах воєнного стану переорієнтувалися на виробництво продукції для потреб захисту країни (харчова та текстильна промисловість, машинобудування, виробництво будівельних

матеріалів). На його думку, це певною мірою може знизити вплив війни на економіку.

Це стосується лише тих збитків, що завдані першими тижнями війни, але, як переконаний політичний експерт К. Матвієнко, рахувати слід починаючи з січня–лютого 2014 р., із убивств на Майдані під час революції Гідності.

На думку українських та зарубіжних експертів, Україні доведеться докласти чимало зусиль, аби стягнути з окупантів компенсацію за завдану шкоду.

Перший крок у цьому напрямку зробила Верховна Рада України, ухваливши Закон «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів», який дозволяє націоналізувати російські активи в Україні. 10 березня 2022 р. документ підписав Президент В. Зеленський. Закон «визначає правові засади примусового вилучення з мотивів суспільної необхідності об'єктів права власності (включаючи випадки, за яких це настійно вимагається військовою необхідністю) Російської Федерації, як держави, яка почала повномасштабну війну проти України, та її резидентів».

Згідно із Законом, конфісковувати планують рухоме і нерухоме майно, кошти, вклади у банках, цінні папери, корпоративні права, інше майно (активи), що знаходяться (зареєстровані) на території України.

Відповідно до Закону, примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів здійснюється без будь-якої компенсації (відшкодування) їхньої вартості. Після того, як майно примусово вилучать, його передадуть у господарське ведення на тимчасовій або постійній основі спеціалізованому держпідприємству в Україні.

Хто саме потрапить у такий список для подальшої конфіскації визначатиме Кабінет Міністрів. Фінальне рішення ухвалює РНБО і вводить в дію своїм указом Президент.

Водночас у Законі йдеться про те, що право України вимагати від Росії відповідальності та відшкодування заподіяної шкоди не скасовується.

Голова комітету ВРУ з питань економічного розвитку Д. Наталуха пояснив, що в фінальній

проголосованій парламентом редакції закону «було запропоновано розширити сферу застосування і термін «резидент», щоб дати можливість уряду на свій розсуд визначати ступінь належності того чи іншого суб'єкту РФ до вказаного активу». Народний депутат додав, що це лише перший крок, і не остання редакція Закону.

За словами заступника міністра Д. Кудіна, уряд України розподілив на три великі частини роботу над компенсаціями збитків. Зокрема:

- судова претензійна робота в міжнародних судах: Україна подає позови проти Росії;

- робота по лінії співпраці із західними урядами: стосовно заарештованих золотовалютних резервів Центробанку РФ на суму 415 млрд дол. Цієї суми майже достатньо для того, щоб перекрити одноразові збитки;

- отримання репарацій: шлях репарацій – після підписання мирного договору і фактично капітуляції ворога.

Як пояснили в Мінекономіки, репарації бувають грошові та натуральні. Тому Україна могла б отримувати енергоресурси та інші види матеріальних цінностей, які потрібні для постійного споживання.

Щодо судової претензійної роботи уряду, то йдеться і про Міжнародний кримінальний суд, і про ЄСПЛ, і про комерційні арбітражі в усьому світі. У кожному з цих судів Україна подає позови проти РФ, пояснив Д. Кудін.

Так, 7 березня 2022 р. в Міжнародному суді ООН розпочалися слухання за позовом України проти Росії у справі щодо звинувачень у геноциді. Зокрема, Україна просить Суд зобов'язати Росію виплатити репарації.

Як наголосила коагент України на слуханнях у Міжнародному суді О. Золотарьова, Міжнародний суд ООН у Гаазі розгляне питання щодо репарацій від Росії за заподіяні збитки Україні. Вона зазначила, що міжнародним правом передбачені всі механізми стягнення коштів у випадку невиконання однією зі сторін рішення судів.

Наразі Україна опрацьовує рішення щодо отримання репарацій та контрибуцій від Росії за заподіяні нашій державі збитки із залученням найкращих юристів світу, заявила директорка

Департаменту міжнародного права МЗС О. Золотарьова. Юридична команда України спільно з органами виконавчої влади, зокрема, Міністерством економіки, Міністерством енергетики та правоохоронними органами працює на різних майданчиках, щоб встановити та юридично закріпити провину Росії, а також отримати відповідну компенсацію та репарації від РФ.

О. Золотарьова пояснила, що існує декілька шляхів отримання репарацій від Росії. По-перше, це виконання рішення Міжнародного суду ООН, коли воно буде винесене. На жаль, міжнародне правосуддя не таке швидке. По-друге, відповідно до норм кримінального права і процесів у рамках кримінальних проваджень у Міжнародному кримінальному суді, а також політичними рішеннями держав-партнерів.

У відповідь на запитання, як змусити Росію виконати рішення міжнародних судів щодо репарацій, директор Департаменту МЗС зазначила, що це питання наразі опрацьовується і триває пошук відповідних рішень. Вона констатувала, що після Другої світової війни міжнародна спільнота не була готова до таких зухвалих агресивних дій однієї держави проти іншої. Тому зараз як ніколи потрібні креативні рішення, над якими працюють із залученням найкращих юристів світу, зазначила О. Золотарьова.

За словами радника Президента О. Устенка, заморожені в різних країнах російські активи, включно з резервами російського центробанку, мають бути спрямовані на фінансування відновлення руйнувань в Україні.

Зараз Міністерство економіки спільно з урядами інших країн шукають юридичний механізм передачі Україні арештованих золотовалютних резервів Центробанку Росії, зазначив Д. Кудін.

На думку російського економіста, професора університету Чикаго, а також професора і наукового керівника Факультету економічних наук Вищої школи економіки Росії К. Соніна, золотовалютні резерви Росії в повному обсязі ніколи не будуть розморожені, оскільки з них виплачуватимуть гроші на відновлення

України. Він переконаний, що російські гроші підуть на відновлення України навіть у тому випадку, якщо РФ здобуде будь-яку військову перемогу в Україні.

До речі, відомий американський економіст сербського походження Б. Міланович вважає, що насправді конфісковані Заходом у Росії активи вдвічі більші, ніж 340 млрд дол., про які заявляє російська влада. На його думку, російські заморожені активи (державні та приватні), ймовірно, сягають 600–700 млрд дол. Ця операція буде примусовою передачею багатства в нечуваних раніше масштабах. Зазвичай це відбувається після війни, коли одна сторона зазнала поразки і має виплатити репарації. Але В. Путін, «великий стратег», вирішив діяти інакше – заплатити наперед, додав економіст.

За оцінками Швейцарської асоціації банкірів (SBA), у банках Швейцарії зберігається до 213 млрд дол. російського капіталу. Інформація SBA унікальна для Швейцарії, яка відхилила багато попередніх запитів про прозорість вкладів. Це стало можливим, коли країна зробила незвичний крок, застосувавши санкції Європейського Союзу до російських грошей після вторгнення Росії до України.

У західних ЗМІ з'явилася інформація, що одним із джерел отримання коштів розглядають відчуження та продаж лондонської власності підсанкційних олігархів, пов'язаних із Путіним. Про таку можливість заговорив навіть прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон, обговорюючи з країнами-партнерами необхідність допомогти відбудувати Україну після війни.

Такого раніше не практикували, але це може бути виходом із ситуації, що складається. Це буде залежати від наших країн-партнерів, які теоретично могли б прийняти законодавство, яке дозволило б чи то українським жертвам, які безпосередньо постраждали від конфлікту, чи то навіть Україні як державі звертатися до держав з вимогою компенсувати шкоду, завдану Росією, з активів, які були заморожені через санкції. Враховуючи масштаби руйнування та особливості ситуації в Україні, це може бути хорошим варіантом, упевнений доцент

кафедри міжнародного та європейського права Києво-Могилянської академії Д. Коваль.

Україна також наполягає на створенні окремого рахунку в ЄС, де будуть акумульовані кошти, що надходять Росії за газ і нафту. Україна переконана, що ці кошти необхідно спрямувати на відновлення економіки України та на репарації, розповіла член делегації України для участі в усних слуханнях Міжнародного суду ООН у Гаазі Л. Зеркаль. За її словами, цей рахунок відкривається на підставі санкцій ЄС європейськими країнами, які зараз отримують від РФ енергоносії.

Д. Коваль переконаний, що в нинішній ситуації виплата компенсацій Росією як країною-агресором цілком можлива. Але, з нинішнім керівництвом РФ, яке розв'язало цю жорстоку і цинічну війну, про будь-що домовлятися практично неможливо.

На думку фахівця, щоб оцінити розмір збитків, Україні потрібно розробити точні формули, конкретні розрахунки: скільки має бути компенсовано за смерті цивільного населення, за руйнування інфраструктури, за використання природних ресурсів, за пошкодження екосистем. Такі цифри вже є в міжнародній практиці, але українська влада має затвердити на національному рівні свій механізм, який буде зрозумілий світові, тим інституціям, які будуть вирішувати питання про стягнення компенсацій з Росії. Розробити єдиний стандарт оцінки втраченого майна є домашнім завданням України, зауважив Д. Коваль.

Щодо термінів, коли ж Україна зможе отримати відшкодування, це процедура однозначно тривала. Усе залежить від процедури, за якою з країни-агресорки будуть стягувати компенсації.

Зрозуміло, що тисячі людських життів не можуть бути цинічно виміряні у грошовому еквіваленті. Проте існує практика компенсацій заподіяних смертей, як, наприклад, коли військові збивають цивільні літаки. Тому рідні загиблих мають отримати виплати за аналогом страхових. Це повною мірою стосується загиблих у цій війні бійців, включно з іноземними громадянами. За одиноких людей

виплати має отримати держава. Компенсація за життя має становити не менше 300 тис. дол. на кожного члена родини загиблого – батьків, дітей, дружин, братів і сестер.

Наступним рівнем компенсації є втрачене майно – приватне, колективне, державне. Включно з об'єктами інфраструктури. Однак при обчисленні обсягів компенсації слід враховувати не лише балансову вартість зруйнованих чи пошкоджених об'єктів, але перед усім – вартість їхнього відновлення, починаючи від замовлення проєктів в кращих проєктувальних майстернях світу і до вартості будівельних робіт, виконаних з найкращих сучасних матеріалів, висококласними фахівцями за відповідну платню.

Така ж методика має бути застосованою і для обчислення збитків кожному домогосподарству і підприємству. Окремо слід оцінити збитки культурному надбанню, природно-заповідному фонду, громадським, релігійним та іншим організаціям.

Народна депутатка фракції «Європейська солідарність» І. Фріз наголошує, щоб вимагати репарації від РФ, за страшних наслідків для нашої країни, потрібно формувати базу даних, які будуть використані в Міжнародному трибуналі проти Путіна та його оточення.

З ініціативи Офісу Президента, Міністерства економіки та KSE Institute, в Україні запустили сайт «Росія заплатить», завдання якого – створити якнайповніший перелік усього, що було зруйновано і продовжує руйнуватися у війні, яку РФ розв'язала проти України. На сайті <https://damaged.in.ua>, кожен українець може надати інформацію про шкоду, заподіяну внаслідок війни агресора проти України (інформацію про пошкодження будівель, підприємств, доріг, інших об'єктів). Надалі ця інформація буде використана українським урядом як докази у міжнародних судах для відшкодування Росією завданих збитків. Усі дані про свідків та людей, які надали інформацію, залишатимуться прихованими.

Прем'єр-міністр Великої Британії Б. Джонсон заявив, що не бачить жодного шляху, жодних можливостей, щоб повернутися до нормальних відносин без повного залишення

Росією територій, які вона захопила, та без сплати репарацій.

Економіст М. Нефьодов підкреслив, що виплата репарацій – це лише частина відповідальності, яку має понести путінська Росія. Окрім цього, окремо розглядатимуться воєнні злочини та персональні позови українських громадян.

До речі, колишній глава МЗС РФ А. Козирєв, який нині проживає в США, впевнений, що настане час, коли Росія виплатить Україні репарації, як Німеччина після Другої світової війни.

Зазначимо, що вперше поняття «репарації» було визначене у Версальському мирному договорі у 1919 р. За п. 231 Версальського договору відповідальною за початок війни була Німецька імперія, відповідно окрім втрат території та обмежень у військовій сфері, Німеччина була зобов'язана виплатити репарації. Їхня сума вже після перегляду у бік зменшення становила фантастичні навіть тоді 31,4 млрд дол. Врешті останню виплату Німеччина здійснила лише в березні 2010 р.

Не менш складною є історія з репараціями за підсумками Другої світової війни. Після закінчення війни положення про репарації були закріплені у міжнародно-правових документах, що стосувалися Німеччини та її союзників. Німеччина повинна була виплатити союзникам 23 млрд дол. СРСР задовольнив свої претензії до Німеччини коштом її активів у Болгарії, Фінляндії, Угорщині, Румунії та Східній Австрії.

Згідно з Угодою про мир з Італією 1947 р., Італія погодилася виплатити компенсацію Югославії в розмірі близько 125 млн дол., Греції – 105 млн, СРСР – 100 млн, Ефіопії – 25 млн, Албанії – 5 млн дол.

Допоки не запровадили загальне правило щодо виплати репарації грошима, у колишніх агресорів могли вивозити натуральні ресурси, побутові предмети населення, демонтувати фабрики чи інші промислові об'єкти. Так, посилаючись на репарації, СРСР вивіз з Німеччини близько 3 тис. заводів, майже 100 електростанцій, більше мільйона голів худоби, 20 млн л спирту, 16 т тютюну, 190 тис. килимів та багато іншого.

Та виявляється, навіть сьогодні не всі держави задоволені тим, що їм відшкодували півстоліття тому. Так, Греція та Польща час від часу домагаються від Німеччини виплат за заподіяну шкоду під час Другої світової війни. Німці усі подібні вимоги відхиляють.

Ізраїль, наприклад, отримав близько 60 млрд дол. репарацій за Голокост. А після війни між Ізраїлем та арабськими державами в 1948 р. Погоджувальна комісія ООН у Палестині підрахувала, що араби, які стали біженцями, втратили 336 млн дол. землі та рухомого майна. ООН рекомендувала Ізраїлю прийняти відповідальність та відшкодувати збитки. Ізраїль відмовився прийняти відповідальність на тій підставі, що збитки були завдані арабськими державами, які розпочали війну, але погодився виплатити компенсацію через ООН, якщо отримає позику чи іншу допомогу. Угода була рідкісним випадком, коли країна-переможниця компенсувала військові втрати.

У свою чергу, глава МЗС Естонії У. Рейнсалу вважає, що Естонія не повинна відмовлятися від своєї вимоги до РФ компенсувати збитки від радянської окупації в обмін на поліпшення відносин. Убивство в минулому десятків тисяч людей, заперечення нашої державності, систематичний геноцид і порушення наших прав не можуть бути просто забуті, як не можна забути й пов'язану з цим відповідальність, переконаний У. Рейнсалу.

Отже, війна Росії проти України ще не завершена, але вже зараз триває обговорення, як відбуватиметься відновлення української економіки, інфраструктури, будівель і як відновлюватиметься робота підприємств після звільнення від російських окупантів. Після завершення війни українці дуже швидко відновлюватимуть свою країну. Для цього Україна планує залучити кошти міжнародних партнерів, а також репарації, які має сплатити РФ (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: сайт «Економічна правда»* (<https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/10/683673/>); (<https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/29/684865/>); вебсайт «Хмарочос» ([*dolariv*\); інформаційна агенція «Львівський портал» \(<https://portal.lviv.ua/news/2022/03/17/rosiia-vkrala-ukrainskoi-vody-na-620-miljoniv-derzhhekoinspektsiia>\); сайт OBOZREVATEL \(<https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/analytics-and-forecasts/rosiya-vzhe-zavdala-zbitkiv-ukraini-na-120-mlrd-dolariv-minekonomiki.htm>\); сайт «Українська правда» \(<https://blogs.pravda.com.ua/authors/matvienko/622888b666d04/>\); вебпортал медіакорпорації «Радіо Свобода» \(<https://www.radiosvoboda.org/a/rosiyski-aktyvy-natsionalizuvaty-ukrayina/31736477.html>\); інформаційне агентство «Парламент» \(<https://parlament.ua/news/yaki-reparaczi-ukraina-mozhe-otrimati-vid-rosii-poyasnennya-minekonomiki/>\); вебсайт «Укрінформ» \(<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3418877-zelenskij-zaklikav-rf-gotuvatisa-do-vidskoduvanna-ukraini-vsogo-so-bulo-znisenno-pid-cas-vijni.html>\); <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3431161-ukraina-zalucila-najkrasih-uristiv-svitu-sob-zmusiti-rosiu-viplatiti-reparacii-mzs.html>; <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3429010-ukraina-v-gaazi-vimagatime-stvorena-okremogo-rahunku-v-es-z-akogorosia-platitime-reparacii.html>; <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3424509-pisla-porazki-rf-mae-povernuti-ukraini-vsi-zahopleni-teritorii-ta-viplatiti-reparacii-dzonsion.html>\); юридичний інтернет-ресурс Протокол \(\[https://protocol.ua/ru/trivae_poshuk_mehanizmu_z_peredachi_ukraini_areshtovanih_zahodom_415_milyardiv_zolotovalyutnih_rezerviv_rf\]\(https://protocol.ua/ru/trivae_poshuk_mehanizmu_z_peredachi_ukraini_areshtovanih_zahodom_415_milyardiv_zolotovalyutnih_rezerviv_rf\)\); вебпортал «Слово і Діло» \(<https://www.slovoidilo.ua/2022/03/11/novyna/ekonomika/ekonomist-poyasnyv-chomu-rf-bilshe-nikolyne-pobachyt-svoyix-zolotovalyutnyx-rezerviv>\); сайт The Page \(<https://thepage.ua/ua/news/zaareshtovani-zahodom-rezervi-u-rf-mozhut-dosyagati-dollar700-mlrd>\); вебсайт «Європейська правда» \(<https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/17/7136135/>\); <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/17/7135023/>\); сайтimi Fakty.com.ua. \(<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220311-zaplatyty-za-vse-chy-otrymaye-ukrayina-kompensacziyivid-rosiyi-za-zrujnovani-mista/>\); <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20220311-cze-lyshe-chastyna-vidpovidalnostinefodov-pro-reparacziyi-yaki-maye-vyplatyty-rosiya/>\); сайт «ЕспнекоTV» \(<https://www.youtube.com/watch?v=iJpxw7yvkYw>\); сайт «Росія запламує» \(<https://damaged.in.ua>\); сайт Uchoose.info \(<https://uchoose.info/reparatsiyi/>\); сайт Армія FM \(<https://www.armyfm.com.ua/provijsko-skilki-groshej-rosiya-vinna-ukraini/>\); сайт LEXINFORM.COM.UA \(<https://lexinform.com.ua/v-sviti/reparatsiyi-za-okupatsiyu/>\).](https://hmarochos.kiev.ua/2022/03/16/pryamni-odnorazovi-vraty-dlya-ukrayiny-vzhe-perevyshhyly-500-milyardiv-</p>
</div>
<div data-bbox=)

О. Симоненко, канд. політ. наук, ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Використання РФ зброї невибіркової дії проти України: оцінки експертів

Під час військових дій РФ використовує проти України зброю невибіркової дії, про це неодноразово було повідомлено відповідними експертами в ЗМІ. У тому числі про ймовірне використання касетних боєприпасів, як зазначають розслідувачі, було відомо ще у перші дні війни. Тут варто наголосити, що міжнародне право містить спеціальну систему правових норм і механізмів їх реалізації, спрямованих на обмеження насильства під час війни та захист жертв війни. Уявлення про прийнятні і неприйнятні методи ведення війни людство виробляло тривалий час і у другій половині XIX ст. відповідні норми були кодифіковані в право Женеви і право Гааги. У сучасному Міжнародному праві виокремлюють окрему галузь, яку частіше називають Міжнародне гуманітарне право (МГП). Міжнародне гуманітарне право спрямоване саме на захист жертв збройних конфліктів, тобто розраховано на захист прав людини у ситуаціях, коли загальні механізми захисту прав людини не працюють чи малоефективні.

У свою чергу, звичаєве міжнародне гуманітарне право забороняє застосування зброї невибіркової дії. Коментар до Правила 71 Зводу звичаєвого МГП наводить приклади такої зброї. Серед них є касетні (кластерні) боєприпаси та запально-збройна зброя (зброя невибіркової дії), яку часто використовують російські війська проти України. Безвідносно до наявності військових об'єктів чи відстані до них, використання зброї невибіркової дії, особливо коли йдеться про збройні дії у міських умовах, може вважатися як мінімум невибірковою атакою, що завдає непропорційної шкоди цивільному населенню. Такі атаки не лише порушують МГП, але й кваліфікуються як воєнний злочин.

Крім вищезазначеного, російсько-окупаційні війська системно порушують низку інших міжнародних угод, а саме: Конвенцію про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї з 1980 р.;

Протокол II Конвенції про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 р.; Оттавську конвенцію від 1997 р. про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, яка взагалі накладає повну заборону на протипіхотні міни; Протокол V 2003 р., спрямованого на зниження ризиків, пов'язаних з так званими боєприпасами, що не вибухнули, або боєприпасами, залишеними після закінчення збройного конфлікту.

Про те, що РФ не побоїться використовувати проти України негуманну зброю, зокрема проти мирного населення, застерігав директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння В. Бадрак.

У цьому контексті доказовою також є інформація про те, що під час дослідження ситуації з обстрілами цивільних об'єктів представники Луганського правозахисного центру «Альтернатива» відвідали 24 медичні заклади, що були пошкоджені внаслідок обстрілів. Вони виявили, що під час бойових дій неодноразово застосовувалася зброя невибіркової дії (РСЗО «Град») для обстрілів цілих населених пунктів та закладів охорони здоров'я, розташованих на їхніх територіях. Ці факти, переконані правозахисники, можна кваліфікувати як напад невибіркового характеру.

Зброя невибіркової дії – це зброя, яку неможливо націлити на конкретну мету. Тому зокрема, «Гради» та «Смерчі», які застосовують російські війська, – це зброя невибіркової дії, коли вся касета снарядів розлітається на дуже велику відстань. Використовувати таку зброю у населених пунктах – надзвичайно грубе порушення. І якщо у перші дві доби РФ заявляла, що вона атакує лише військові об'єкти, і, справді, завдавала доволі точкових ударів, то згодом про жоден точковий обстріл говорити не доводиться. Снаряди артилерії

та авіації влучають у житлові масиви, школи, лікарні, церкви. При цьому слід наголосити, що школи, лікарні та культові споруди окремо захищаються міжнародним гуманітарним правом.

Про використання касетних бомб із мінами «Лепесток» у Харкові повідомляла генпрокурорка України І. Венедіктова.

За даними вебсайту журналістських розслідувань Bellingcat, зброя невідомої дії застосовувалася для обстрілу об'єктів у Чернігівській, Харківській та Сумській областях. Наприклад, є ознаки, що у Харкові вона використовувалася 25 лютого у районі житлових кварталів, неподалік дитячої лікарні. «Росія використовує реактивні снаряди з касетними боєприпасами для реактивних систем залпового вогню (РСЗВ) БМ-27 “Ураган” та БМ-30 “Смерч”. Ці ракети мають касетну бойову частину, у якій розташовуються суббоєприпаси і яка наприкінці польоту відокремлюється від хвостової частини із двигуном. Після розсіювання боєприпасів ракетний двигун і залишки боєголовки продовжують летіти далі траєкторією і часто втикаються в землю», – йдеться в повідомленні Bellingcat.

При цьому слід наголосити на забороні на використання касетної зброї. Конвенція про касетні боєприпаси була вироблена в ході так званого «процесу Осло» і прийнята в травні 2008 р. в Дубліні (Ірландія). Була відкрита до підписання 3–4 грудня 2008 р. і набула чинності 1 серпня 2010 р. Касетні боєприпаси – це вид зброї, який розкидає над ціллю невеликі розривні суббоєприпаси. Ці суббоєприпаси розсіюються та вибухають на великій площі, що збільшує збитки та втрати. Через обширну шкоду, якої вони завдають, багато хто критикує касетні боєприпаси як зброю, яка являє собою «безпосередню загрозу цивільному населенню в ході конфлікту», а також викликає «довгострокові» наслідки, якщо суббоєприпаси не вибухають одразу після застосування. До заборони їхнього використання приєдналися більш ніж сто країн, підписавши Конвенцію про касетні боєприпаси. Втім, найбільші виробники касетних боєприпасів – США, Росія,

Китай – цю угоду не підписали. Не приєдналася до цієї Конвенції й Україна.

Про те, що касетні боєприпаси справді було використано РФ проти України підтверджують і міжнародні правозахисні організації. Зокрема, Управління ООН з прав людини заявило, що отримало достовірні повідомлення про декілька випадків застосування російськими військами касетних боєприпасів у населених районах України. «Через їх ширину зонального впливу використання касетних боєприпасів в населених районах несумісне з принципами міжнародного гуманітарного права, що регулюють ведення бойових дій», – заявила прес-секретар Бюро ООН Л. Тросселл. При цьому вона додала: «Ми нагадуємо російській владі, що спрямовані атаки проти цивільних осіб і цивільних об'єктів, а також так звані площові бомбардування (бомбардування сукупності цілей, що створюють зону – прим.авт.) міст і сіл та інші форми невідомої атак заборонені міжнародним правом і можуть бути прирівняні до військових злочинів», – сказала Л. Тросселл.

Цю думку поділяє і Й. Столтенберг, який також повідомив про те, що НАТО має інформацію щодо застосування Росією видів зброї, які суперечать міжнародному праву. «Ми побачили застосування Росією в Україні касетних бомб та іншої зброї, яке порушує міжнародне право», – заявив він.

Про те, що російські військові атакують об'єкти цивільної інфраструктури в Україні забороненими касетними боєприпасами, повідомила і правозахисна міжнародна організація Amnesty International. Amnesty International підтвердила, що 220-мм ракета «Ураган» скинула касетні боєприпаси на ясла та дитячий садок «Сонечко» в місті Охтирка Сумської області, де місцеві жителі рятувалися від бойових дій. Правозахисники вважають, що це можна класифікувати як воєнний злочин. «Немає жодного виправдання скиданню касетних боєприпасів у населених пунктах, не кажучи вже про район школи. Цей напад несе в собі всі ознаки застосування Росією цієї за своєю суттю невідомої та забороненої на міжнародному рівні зброї та демонструє

обурливе нехтування життям цивільних осіб», – відреагувала генеральна секретарка Amnesty International А. Калламар.

До аналогічного висновку прийшли експерти з організації Truth Hounds. Вони проаналізували фотографії нерозірваних снарядів, їх залишків з місць влучень, ділянок уражень та відео за період з 24 лютого по 5 березня 2022 р. і дійшли висновку, що війська РФ застосовували саме неконвенційну зброю невибіркової дії у різних містах України. Найчастіше в об'єкти свідків обстрілів потрапляли снаряди РСЗВ БМ-30 «Смерч».

Як повідомляє «Європейська правда» із посиланням на сайт британського уряду, Велика Британія «серйозно стурбована» повідомленнями про використання російською армією в Україні заборонених касетних боєприпасів. Велика Британія, яка головує у Конвенції про касетні боєприпаси (ССМ), заявила, що засуджує «будь-яке використання касетних боєприпасів будь-яким учасником, залишаючись непохитними у своїй рішучості досягти світу, повністю вільного від будь-якого використання касетних боєприпасів». Окрім того, у використанні РФ забороненої зброї, раніше заявляла посол США в ООН Л. Томас-Грінфілд. «Ми бачили відео, на якому російські війська переміщують в Україну надзвичайно смертоносну зброю, якій немає місця на полі бою. Мова йде про касетні боєприпаси та вакуумні бомби, які заборонені Женевською конвенцією», – заявила вона.

Своє звинувачення Росії у використанні касетних бомб проти цивільного населення в Україні, висловили і Сполучені Штати Америки, заявивши при цьому, що вбачають у Москві намір використати інші види забороненої міжнародними договорами зброї. Про це на Youtube-каналі радіостанції «Ехо Москви» 3 березня заявила заступниця державного секретаря США В. Нуланд. На уточнювальне запитання, чи мають США докази використання Росією забороненої зброї в Україні, В. Нуланд відповіла: «У нас є докази, що були використані касетні бомби, є широкий спектр інформації, що також є наміри використати інші типи озброєнь» – заявила вона.

При цьому правозахисники Міжнародної організації Human Rights Watch нагадали, що касетні боєприпаси зазвичай вибухають у повітрі і посилають десятки, навіть сотні невеликих бомб на площу розміром з футбольне поле. Не зважаючи на те, що в 1997 р. в Оттаві була підписана Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення, нажаль, заборона всюди порушується. Касетні суббоєприпаси часто не вибухають при початковому ударі, залишаючи рештки, які діють як наземні міни. Після закінчення війни для розмінування територій потрібні ще десятки років. Здебільшого це означатиме, неможливість займатися сільським господарством на більшості території України. Можна тільки уявити, що це означає для нашої держави – однієї з основних світових постачальників зерна, кукурудзи, олії.

Як зазначають експерти, розмінування – вкрай повільний процес і коштує величезних грошей. Сапер може витратити день на те, щоб розмінувати квадратний метр там, де точилися особливо активні бої. Доречі, подекуди на Балканах досі є заміновані ділянки, так само як і в Чечні, та в Інгушетії. За висновками спеціалістів, тільки за вісім років війни на Донбасі Україна стала найбільш замінованою територією у світі.

«Не існує жодного виправдання для скидання касетних боєприпасів в населених районах, не кажучи вже про те, щоб це сталося поблизу школи», – заявила А. Калламар, генеральна секретарка Amnesty International. «Оскільки ця трагедія людства розгортається в Україні, держави-членкині ООН повинні терміново розглянути питання про те, як забезпечити своєчасний і ефективний збір та фіксування доказів будь-яких злочинів відповідно до міжнародного права, що скоюються на території країни», – додала вона. Доречі, Росію раніше вже звинувачували у використанні касетних боєприпасів у війні в Сирії.

Окрім артилерійських снарядів касетного типу на фотографіях, які неодноразово з'являлись у відкритих джерелах, російські війська використовували іншу зброю

невибіркового типу проти цивільного населення. Йдеться про авіабомби фугасної дії. Дані снаряди є некерованим типом зброї, отже їх використання у густонаселених регіонах призводить до непропорційних втрат серед цивільного населення і руйнувань. Зважаючи на надпотужну вражаючу дію таких снарядів, масштаби цих втрат та руйнувань є дійсно катастрофічними.

Як повідомила омбудсменка Л. Денісова, окупанти вже використовували цю бомбу в Охтирці. Це підтверджують і у США та Великій Британії де заявили, що Росія використовує в Україні вакуумні бомби. Посол України у США О. Маркарова також звинуватила Росію у використанні цих боєприпасів. Нагадаємо, міжнародних законів, які прямо забороняють їхнє використання, не існує, але якщо країна використовує їх для ураження цивільного населення в населених пунктах, школах або лікарнях, її можуть засудити за військовий злочин відповідно до Гаазьких конвенцій 1899 та 1907 рр. Прокурор Міжнародного кримінального суду К. Хан вже заявив, що його суд розслідує можливі військові злочини в Україні.

Як пояснив військовий експерт О. Жданов в ефірі 24 каналу, вакуумні боєприпаси – це тип негуманної зброї. За його словами, йдеться про російську розробку із пусковою установкою на базі танку і дальністю стрільби 6–10 км залежно від типу (їх є 2: ТОС-1 «Солнцепек»; ТОС-2 «Буратино»). Він також розповів, що, на жаль, бомбосховище не здатне вберегти від цієї зброї: «Річ у тім, що такі боєприпаси створювались для того, щоб повністю руйнувати будівлі і випалюванням кисню наносити ураження тим, хто в укриттях. Застосувати їх можуть у будь-якому місці, де є ці системи «Солнцепек». Якщо вони їх застосують – від них порятунку немає».

Наразі, як повідомило Міноборони Британії у твіттері, Росія підтвердила використання системи озброєння ТОС-1А в Україні. У дописі йдеться: «ТОС-1А використовує термобаричні ракети, що створюють запальний та фугасний ефекти». Російські військові говорять про них як про «важкі вогнемети», які можуть стріляти ракетами на відстань до 9 км.

Окремо зазначимо, що термобаричні боєприпаси з'явилися під час Другої світової війни, коли їх використала німецька армія. Як зазначають експерти, вони не набули значного поширення до 1960-х рр., доки США застосували їх у В'єтнамі. США також використали ці боєприпаси в Афганістані, спочатку в 2001 р. для знищення сил «Аль-Каїди», що ховалися в печерах гір Тора-Бора, а в 2017 р. – проти сил «Ісламської держави». Росія використовувала їх під час війни у Чечні 1999 р. Ці приклади жодним чином не відмінюють того факту, що використання запалювальних боєприпасів проти цивільного населення під час збройного конфлікту є неконвенційним та становить склад воєнного злочину.

Як вважає глава європейської дипломатії Ж. Боррель, війна Росії проти України показала, що війська РФ не можуть захоплювати міста, тому бомблять їх, як робили це у Сирії та Чечні.

Таким чином експертна спільнота обговорює як доконаний факт, що РФ у війні проти України цілеспрямовано використовує для обстрілів і ударів некеровані ракети, щоб збільшити кількість жертв серед мирного населення. Територія нашої країни зазнає ракетних обстрілів, снаряди влучають у школи, лікарні, церкви, застосовуються боєприпаси, що належать до заборонених видів зброї. Можна констатувати, що напад Росії на Україну став найгрубішим порушенням міжнародного права і світова громадськість сприймає його саме так (*Стаття підготовлена з використанням інформації таких джерел: Офіційний вебпортал Верховної Ради України (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266?lang=uk#Text); Вікіпедія (https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%BE_%D0%BA%D0%B0%D1%81%D0%B5%D1%82%D0%BD%D1%96_%D0%B1%D0%BE%D1%94%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D1%81%D0%B8); Радіо Свобода (<https://www.radiosvoboda.org/a/news-ssha-rosija-kasetni-bomby-v-ukrajini/31734717.html>); Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3417076-vtorgnenna-v-ukrainu-vidstezenna-vikoristanna-kasetnih-boepripasiv-u-zitlovih-kvartalah.html>);*

Факти ICTV (<https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220304-zadlya-bilshoyi-rozruhy-ta-vbyvstva-lyudej-rf-vykorystovuye-proty-ukrayiny-kasetni-boyeprypasy/>); *ZMINA* (<https://zmina.info/news/bellingcat-rosiya-vykorystovuye-kasetni-boyeprypasy-pid-chas-obstrilu-zhytlovyh-kvartaliv-v-ukrayini/>); *Truth-hounds* (<https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2022/03/dokazi-vikoristannya-rf-zbro%D1%97-nevirkovo%D1%97-di%D1%97-v-naselenih-punktah-1.pdf>); *Сьогодні* (<https://ukraine.segodaya.ua/ua/ukraine/rossiya-ispolzuets-kassetnye-boepripasy-pri-obstrele-mirnyh-zhiteley-ukrainy-bellingcat-1606140.html>); *Amnesty International Ukraine* (<https://www.amnesty.org.ua/unaslidok-obstriliv-kasetnymy-boyepripasamy-z-rosijskoyi-storony-zaguly-dytyna-i-dvoje-inshyhczyvilnyh-osib-yaki-hovalysya-v-doshkilnomu-navchalnomu-zakladi/>); *BBC* (<https://www.bbc.com/ukrainian/features-60688247>; <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60622376>; <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60683815>); *НВ* (<https://nv.ua/ukr/ukraine/events/opublikovano-perehoplennya-pro-vtrati-chehenciv-v-ukrajini-novini-ukrajini-50221249.html>); *ГОРДОН* (<https://gordonua.com/ukr/news/war/rosija-zastosovuje-v-ukrajini-kasetni-bojepripasizaboroneni-na-mizhnarodnomu-rivni-amnesty-international-1597561.html>); *MIA Бекмор Ньюз* (<https://www.vectornews.net/news/society/203364-britanya-seryozno-sturbovananformacyeu-pro-vikoristannya-rf-kasetnih-bomb.html>); *РБК-Україна* (<https://www.rbc.ua/ukr/news/oon-zayavili-dokazatelstvah-primeneniya-rossiye-1646997988.html>); *TEXTY.ORG.UA* (https://texty.org.ua/fragments/75143/Pid_chas_zbrojnogo_konfliktu_zafiksovani_vypadky_porushenna-75143/); *Amnesty International Ukraine* (<https://www.amnesty.org.ua/nagirnyi-karabah-briefing/>); *ZN.UA* (<https://zn.ua/ukr/UKRAINE/rosija-vikoristovuje-nekerovani-raketi-shchob-zbilshiti-kilkist-zhertv-minoboroni-britaniji.html>); *Вусокуй вал* (<https://val.ua/site/129292>); *DW.COM* (<https://amp.dw.com/uk/ekspertkarf-porushuie-holovne-pravylo-viiny-ne-vbyvatytsyvilnykh/a-61095715>); *24 канал* (https://24tv.ua/rostovskiy-oblasti-rozbiysya-viyskoviy-gelikopterka-52-nashpigovaniy_n1902777); *ZN.UA* (<https://zn.ua/ukr/UKRAINE/u-donbasi-znajshlizaboronene-ozbrojennja-rosijskoho-virobnitstva.html>); *XPII* (<https://khpg.org/1409172809>); *UA|TV* (<https://uatv.ua/uk/putin-ide-do-zatyazhnoyi-vijny-i-vyprobuvatyme-kyviv-na-mitsnist-analityk/>); *Новости онлайн 24* (<https://newsonline24.com.ua/7-zaboronenix-vidiv-zbro%D1%97/>).

Л. Чернявська, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Верховна Рада України дозволила націоналізувати російське майно в Україні

Верховна Рада України 3 березня 2022 р. ухвалила Закон України №2116-ІХ «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів». Президент України В. Зеленський його підписав 10 березня 2022 р. Згідно з документом, вилученню підлягатимуть не лише активи держави Росія, але й активи її юридичних осіб, які здійснюють свою діяльність на території України, серед власників яких є російський уряд. Перелік активів, які Україна має намір відчужити, буде формувати уряд та подавати на розгляд РНБО. Саме відчуження активів буде відбуватися

указом Президента України. Компенсація за націоналізацію російських активів в Україні не передбачена.

Як зазначається у пояснювальній записці до законопроекту, обґрунтуванням необхідності його прийняття стала необхідність захисту суверенітету і територіальної цілісності України, національних інтересів, національної безпеки, забезпечення її економічної самостійності, прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави, враховуючи повномасштабну агресивну війну, яку Російська Федерація розв'язала і веде проти України та Українського народу з порушенням норм

міжнародного права, вчиняючи злочини проти людства. Україна виходить з положень Конституції України, Декларації про державний суверенітет України та загальновизнаних міжнародних норм і правил, зокрема щодо суверенного права України на захист, враховуючи Указ Президента України № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», з урахуванням потреби невідкладного та ефективного реагування на наявні загрози національним інтересам України, враховуючи положення IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатка до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р.

Член комітету Верховної Ради України з питань нацбезпеки, оборони та розвідки Ф. Веніславський пояснив, що прийнятий Закон стосується об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів¹, а також майна юридичних осіб, які є кінцевими бенефіціарами – прямими чи опосередкованими. Якщо юридичні особи Російської Федерації через офшори, напряду мають якісь частки в українських підприємствах – то також діє цей правовий режим. Крім того, дію Закону можуть розширити. Уже зараз в Україні є ініціативи, які пропонують націоналізувати майно і фізичних осіб громадян РФ. Також на рівні парламентського комітету обговорюють, як поширити дію цього Закону на тих осіб, які беззаперечно займаються колабораціонізмом.

У Законі йдеться про те, що спершу повинна пройти інвентаризація російського майна. Ф. Веніславський наголосив, що в українській владі вже є розуміння того, яке майно є у прямій власності резидентів РФ, а яке через офшори. Після того, як майно інвентаризують та ідентифікують, буде подання Кабміну до Ради нацбезпеки й оборони України. РНБО ухвалить рішення, яке введе в дію указ Президента України. За словами Ф. Веніславського, має бути створене спеціальне держпідприємство, яке управлятиме майном на перших етапах перед тим, як це майно відсудять.

¹ Segodnya.ua. URL: <https://economics.segodnya.ua/economics/enews/est-cto-nacionalizirovat-skolkorossiyskogo-imushchestva-v-ukraine-1608179.html>.

«У власності юросіб РФ є низка українських обленерго, облгазів тощо... В Україні на сьогоднішній день російських активів – і державних, і юросіб резидентів – це не сотні, це мільярди доларів, на які точно будуть накладені стягнення», – наголосив Ф. Веніславський.

«Цей закон не виключає і не обмежує прав держави Україна вимагати відповідно до норм міжнародного права притягнення до відповідальності держави РФ, у тому числі вимагати відшкодування шкоди, заподіяної унаслідок агресивної війни, яку РФ розв'язала та веде проти України з порушенням норм міжнародного права, вчиняючи злочини проти людства», – йдеться в Законі.

Проте за якою саме процедурою конфіскуватиметься російське майно, поки що не повідомляється.

Як пояснив голова комітету ВРУ з питань економічного розвитку Д. Наталуха, у фінальній проголосованій парламентом редакції Закону «було запропоновано розширити сферу застосування і термін “резидент”, щоб дати можливість уряду на свій розсуд визначати ступінь належності того чи іншого суб'єкту РФ до вказаного активу». Народний депутат додав, що це лише перший крок, і не остання редакція Закону. «Так само як із санкціями, які посилюються, наступна хвиля стосуватиметься фізичних осіб – громадян РФ, про що буде прямо вказано в законі», – зазначив Д. Наталуха. Закон про примусове вилучення дозволяє націоналізувати рухоме та нерухоме майно, гроші, депозити в банках, цінні папери, корпоративні права та будь-яке інше майно, яке знаходиться або зареєстроване на території України.

За оцінками аналітиків «Економічної правди», поки що під дію Закону № 2116-IX підпадають компанії, кінцевими власниками яких є Росія або підконтрольні їй структури. Утім, як свідчать дані сервісу Youcontrol, такого майна в Україні небагато. Хоча путінський режим контролює цілі сектори російської економіки, присутність в Україні компаній, які прямо чи опосередковано належать державі-окупанту, мінімальна. За вісім років війни більшість з них під тиском санкцій залишили український

ринок. Донедавна найбільше представництво російського державного сектору в Україні зосереджувалося в банківському бізнесі. Після масштабного вторгнення в Україну путінської армії у фінансовому секторі націоналізувати майже нічого, крім активів «**МР банку**» (змінена назва «Сбербанку») та «**Промінвестбанку**». Обидва банки перебувають у стадії ліквідації і цілком можливо, що після завершення всіх формальностей в цих фінустановах яких-небудь серйозних активів не залишиться.

Але це не означає, що націоналізувати нічого. В Україні є підприємства, власниками або співвласниками яких є компанії, підконтрольні країні-агресору. За даними аналітичної системи для перевірки контрагентів YouControl, в Україні працюють щонайменше три такі підприємства.

Перше – створений у 2003 р. «**Міжнародний консорціум з управління та розвитку газотранспортної системи України**». Ним порівну володіють російський «Газпром» та український «Нафтогаз». Хоча за майже два десятиліття підприємство не запрацювало, вартість його активів у кінці 2020 р. становила 138 млн грн. Тобто, забравши 50 % акцій підприємства в «Газпрому», Україна може отримати близько 69 млн грн.

Друге – «**Газпромнефть лубрікантс Україна**», яке у 2012 р. на трасі Київ–Одеса відкрило АЗС. У кінці 2020 р. активи компанії оцінювались 17,1 млн грн.

Третє – «**Газпром збут Україна**». Ця створена «Газпромом» у 2008 р. компанія отримала доступ до українського споживача в результаті домовленостей між тодішньою прем'єркою Ю. Тимошенко та В. Путіним після «газової війни». У 2016 р. корпоративні права та майно компанії заарештувала виконавча служба. Вартість активів підприємства в кінці 2020 р. становила 15,6 млн грн.

Окупанти володіють в Україні і стратегічними підприємствами. Наприклад, «Роснефть», через кіпрську Rosneft SH Investments Limited контролює (95,21 % акцій) другий за потужністю нафтопереробний завод України – **Лисичанський НПЗ** («Лисичанська нафтова інвестиційна компанія»). Цей завод здатний

щороку переробляти 16 млн т нафти. Вартість його активів на кінець 2020 р. оцінювалась у майже 2,2 млрд грн.

Ще одна компанія з напівокупантським корінням – «**Завод з виробництва ядерного палива**», 50 % акцій якого належать російському ТВЕЛЮ. Компанія оперує активами на 138 млн грн.

Машинобудівна «**Енергомашспецсталь**» номінально належить кіпрській EMSS Holdings Limited, однак, за даними проєкту «Схеми», її кінцевим бенефіціарним власником є «Росатом». В Україні підприємство виготовляє литі та ковани вироби для металургії, суднобудування та енергетики. У 2020 р. виручка фірми становила 3,3 млрд грн, вартість активів досягала 4,4 млрд грн при зобов'язаннях 11,8 млрд грн.

«**Татнефть-АЗС-Україна**» – мережа автозаправних комплексів, яка працює в Україні. Одноосібним власником української компанії є російська «Татнефть ім. В. Д. Шашкіна», 36 % акцій + 1 «золота» акція якої належать владі російської республіки Татарстан. «Татнефть» оперує в Україні значним ресурсом. Обсяг її активів у 2020 р. становив 260 млн грн, а виручка перевищила 1,06 млрд грн. Ця компанія бере участь і перемагає в державних тендерах. Наприклад, у 2021 р. вона отримала з держбюджету 156,8 млн грн, а за два місяці 2022 р. – 108,1 млн грн.

Загалом активів, які належать російській державі чи державним підприємствам в Україні, мало. Їх пошуком наразі займається уряд, за поданням якого РНБО має ухвалити рішення про проведення націоналізації.

Саме тому влада працює над тим, аби розширити санкції на компанії, власниками яких є російські олігархи та інші громадяни терористичної держави, та більше того – на громадян України, які будуть визнані колаборантами відповідно до рішення РНБО або суду.

Список компаній та активів, які потраплять під розширену націоналізацію, буде набагато довшим.

Як свідчать дані YouControl, ці компанії працюють у всіх сферах економіки. Вони володіють активами на десятки млрд грн, а

їх клієнтами є мільйони українців. Тож під розширену націоналізацію можуть підпасти такі суб'єкти економічної діяльності:

У банківській сфері:

– **«Альфа-банк»** – один з найбільших банків України, визначений НБУ як системний. Його мажоритарним акціонером є російський олігарх українського походження М. Фрідман, якому належать 32,86 % акцій. Майже 21 % належить Г. Хану, 16,3 % – О. Кузьмичову, 12,4 % – П. Авену. Усі вони росіяни. На початку березня в «Альфа-банку» повідомили, що підсанкційні російські бізнесмени передадуть свої частки в українській «дочці» громадянам України або українським компаніям, які погодить НБУ, але поки що цього не сталося. 1 січня 2022 р. активи банку становили 125,4 млрд грн. Чистий прибуток у 2021 р. сягнув 3,35 млрд грн.

– **Банк «Форвард»** на 100 % належить російському бізнесмену Р. Таріко, власнику російського банку «Русській стандарт» та однойменного бренду горілки. Активи банку «Форвард» становлять 2,76 млрд грн, за 2021 р. він заробив 107 млн грн чистого прибутку.

– **Рпн банк** належить російському бізнесмену, уродженцю Харкова Є. Гінеру. Це один з малих банків. За даними НБУ, його сукупні активи 1 січня 2022 р. становили 3,26 млрд грн, з яких чверть банк тримав в ОВДП. За 2021 р. установа заробила 422,2 млн грн.

Телеком:

– Один з найбільших телеком-операторів – **«Київстар»** – теж має російське коріння. Офіційно компанія належить нідерландській VEON, контрольний пакет акцій якої належить російському олігарху М. Фрідману. Вартість активів «Київстара» у 2020 р. становила 27 млрд грн, а прибуток перевищив 10,3 млрд грн.

– **«Інтертелеком»** – провайдер Інтернету, який належить російському бізнесмену В. Гушану. Раніше роботою «Інтертелекому» цікавилася СБУ. Відомство запідозрило провайдера в передаванні даних про своїх абонентів російським спецслужбам. За даними YouControl, «Інтертелеком» у 2020 р. оперував активами на майже 593 млн грн, а виручка становила 589 млн грн. Водночас компанія мала кредитів та інших зобов'язань на 12,2 млрд грн.

Енергетика:

– **VS Energy** – бізнес-група Є. Гінера. Компанія керує стратегічною енергетичною інфраструктурою України – обленерго. В управлінні VS Energy перебувають п'ять українських обленерго: «Житомиробленерго», «Кіровоградобленерго», «Рівнеобленерго», «Херсонобленерго» та «Чернівціобленерго». Крім енергетичного бізнесу, VS Energy має низку готелів та частку в металургійному бізнесі. Точну вартість активів в управлінні бізнес-групи підрахувати складно.

Послуги і торгівля:

– **«Спортмастер»** – мережа магазинів з продажу товарів для спорту, представлена у 16 містах України. Загальна мережа дилерських та франчайзингових магазинів по всій країні налічує близько 150 точок. Власниками компанії є росіяни О. Міхальський, брати Фартушняки. На початку 2021 р. проти «Спортмастера» РНБО запровадила санкції. Підставою для цього була робота компанії в анексованому Криму.

– **«Брокерд»** – мережа магазинів косметики та парфумерії. Бенефіціарним власником компанії є громадянка Росії Т. Володіна. «Брокерд» в Україні представлена сотнею магазинів у 26 містах. За даними YouControl, вартість активів компанії у 2020 р. становила 2,9 млрд грн, а виручка перевищила 3,3 млрд грн.

– **«Суші майстер»** – мережа ресторанів з продажу суші, яка працює за франшизою. Ресторани мережі присутні в 11 країнах світу. Власниками компанії є російські підприємці О. Павлов та А. Яновський.

– **IDS Borjomi** – компанія, яка виробляє популярну газовану воду «Моршинська». Фірма входить до групи компаній «Альфа-груп» М. Фрідмана та Г. Хана.

Промисловість:

– **Глухівський кар'єр кварцитів** – підприємство, яке видобуває високоякісні кварцити на Баницькому кар'єрі в Сумській області. Власник – «РусАл» російського олігарха О. Дерипаски. Підприємство працює на експорт. За даними «Схем», кар'єр направляв кварцити до Росії, зокрема на потреби оборонного комплексу держави-окупанта.

Щорічні обсяги експорту сягають кількох десятків мільйонів гривень. У 2020 р. виручка кар'єру становила 22,6 млн грн, а вартість його активів оцінювалася 80 млн грн.

– **Миколаївський глиноземний завод** – ще один бізнес О. Дерипаски. Завод входить до групи «РусАл», а продукцію переважно відправляє на експорт, зокрема для заводів російського олігарха. У 2021 році підприємство експортувало продукції на 6,5–7 млрд грн. Виручка становила 7 млрд грн, активи оцінювалися 7,4 млрд грн.

– **«ВСМПО титан Україна»** виготовляє безшовні титанові труби і належить російському бізнесмену М. Шелкову. Підприємство також працює на експорт, щорічні обсяги якого сягають 200 млн грн. Загальна виручка у 2020 р. перевищила 332 млн грн, а вартість активів становила 194 млн грн.

Взагалі російські олігархи та великі підприємці володіють в Україні десятками підприємств. Серед наближених до В. Путіна свої інтереси в Україні має і олігарх О. Дерипаска, і «тютюновий король» І. Кесаєв. У Росії І. Кесаєв володіє компанією «Мегаполіс», в Україні ж їхня дочірня компанія перейменована на «Тедіс-Україна». За офіційною інформацією, з 2014 р. її основний власник – Б. Кауфман. Проте співвласником також називають І. Кесаєва, це російський олігарх, який перебуває під санкціями в Україні.

М. Рахімкулов, ексголова представництва «Газпрому» в Угорщині, володіє акціями найбільшого угорського банку OTP Bank. Зараз його сім'я має 8,64 % акцій OTP, група в Україні володіє «ОТП Банком».

Росіянин О. Лалаян уже багато років постачає авто до різних органів влади в Україні. Пов'язані з ним компанії отримали десятки млн грн та за авто для Верховної Ради України. Він також має бізнес і в Росії. Наприклад, фірмою «Артмотор» до 2019 р. володів громадянин Росії О. Лалаян. Його партнером у Росії (за їхніми реєстрами) був О. Горбов, однофамілець власниці харківської фірми. Тепер компанією «Артмотор» володіють росіянка Л. Атапіна та українка Т. Акімова. Ці дані і зараз можна перевірити за допомогою сервісу YouControl. У

різний час Л. Атапіна мала десяток підприємств, у переліку засновників яких були її російські партнери. Більшість з них займалися продажем автомобілів на території Харківської області.

Якщо буде запущено націоналізацію, щоб забирати активи в українських компаній, де засновниками є громадяни РФ, то під націоналізацію підпаде і чимало фірм, зареєстрованих на місцевому рівні. Наприклад, за даними Youcontrol, лише у Вінниці зареєстровано майже 100 таких фірм. Найбільші серед них:

– **«Вінницяпобутхім»** – 100 % вінницької компанії належать «Невской косметике» з Санкт-Петербурга. Активи компанії оцінені у 465 млн грн, станом на 2020 р.

– **«Бастіон 2009»** – 55 % фірми належать російській компанії «АЛЬТА-ХОЛДИНГ» і після націоналізації Україна може отримати активів на суму близько 11 млн грн.

– **«УКРО-ЕКСПЕРТПОСТАЧ»** – 45 % фірми належать росіянину А. Кірієнку, який прописаний у Санкт-Петербурзі. Активи компанії оцінені у 20,1 млн грн.

– **«Строй Майстер домофони Вінниця»** – єдиним засновником підприємства є росіянин А.Філімонов. Активи компанії, станом на 2020 р., вартують близько 1,2 млн грн.

Як повідомляє видання Delo.ua, за висновком експертів аналітичної системи для перевірки контрагентів YouControl, у списку компаній, які так чи інакше пов'язані з країною-агресором – понад 17 тис. позицій. Серед них товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства, громадські організації та споживчі кооперативи. Спектр їх видів діяльності також вражає. Тут є неспеціалізована оптова торгівля, комп'ютерне програмування, трасти та фонди, оптова торгівля фармацевтичними товарами та навіть індивідуальна художня діяльність.

Держслужбовцям ще треба детально проаналізувати цю масштабну базу даних, оцінити вплив націоналізації на економіку України та розробити механізми вилучення активів – багато об'єктів не повністю належать особам, пов'язаним з РФ. Проте вже зараз можна підрахувати бодай загальний розмір статутного капіталу цих об'єктів. Це дасть

приблизне розуміння фінансового потенціалу націоналізації. Так, загальний розмір статутного капіталу трохи перевищує **220,3 млрд грн**. Якщо ж говорити лише про ту частину капіталу, який пов'язаний з бенефіціарами з РФ, то тут можна говорити про суму **164,68 млрд грн**.

Після підписання Президентом України Закону України №2116-IX вже зроблено перші кроки на шляху націоналізації майна країни-агресора.

Так, «Укрзалізниця» розпочала процедуру націоналізації близько 15 тис. російських вагонів, які перебувають в Україні і належать 250 компаніям РФ. Як зазначив в. о. голови правління АТ «Укрзалізниця» О. Камишін, на першому етапі націоналізації складається перелік власників вагонів, в яких серед засновників є РФ (серед них вказується «ВЕБ-Лізинг», «ВТБ-Лізинг», «Газпромтранс», ГТЛК, «Сбербанк Лізинг»). Тепер вагони Росії працюватимуть на економіку України. Вони допоможуть «Укрзалізниці» відновити вантажну роботу за новими логістичними маршрутами до Європи. Українських вагонів у Росії всього 482. Зокрема, 108 вагонів, які належать Росії, вже почали активно використовувати на Рівненщині. 68 з них – поки порожні, а 40 – завантажені продукцією українських підприємств.

У Мукачево Бюро економічної безпеки України встановило майно одного з підприємств країни-окупанта загальною вартістю понад 35 млн грн (29 вагонів-цистерн із газом) і ініціювало процес націоналізації.

Водночас в Івано-Франківську виявили ще два вагони, якими за адресою одного з підприємств також доставлялися паливно-мастильні матеріали з РФ. На сьогодні вони розташовані на одній із станцій Львівської залізниці. На Вінниччині вилучено 21 вагон російських мінеральних добрив на 24 млн грн.

Говорячи про правові аспекти процесу націоналізації, директор департаменту внутрішньої політики Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД) І. Петренко наголосив, що незважаючи на ризики процесу націоналізації, Україна сьогодні перебуває в особливій позиції і має законні підстави

– країна є жертвою агресії з боку РФ. При цьому Україна не може сподіватись отримати прямі репарації від РФ ні зараз, ні після досягнення миру. Будь-яка націоналізація, зазначає І. Петренко, є поганим дзвіночком для будь-яких інвесторів. Але з іншого боку – Україна перебуває в стані війни і це навряд чи негативно позначиться на репутації нашої держави. Адже весь світ чудово розуміє, що РФ проводить не спецоперацію, а веде відкриту війну з використанням усіх видів озброєння, крім ядерного. Але експерт звертає увагу: треба чітко визначити, що компанія має частину саме російського капіталу. Адже багато хто з них може бути побудований на партнерських відносинах і мати у складі представників інших, союзних нам країн. Саме тому процес націоналізації потрібно проводити дуже акуратно та вести безпосередній діалог. «Ми можемо, скажімо, націоналізувати і частину забрати собі. А іншу частину, яка належить іншій країні, зарезервувати та залишити. Нам треба показати, що ми адекватні люди, а не просто використовуємо можливість для того, щоби все відібрати», – резюмує політолог.

Експерт з корпоративного управління держпідприємств та приватизації А. Бойцун пояснює: націоналізується все, що є майном. Це може бути і фізичне майно, і частини власності в чомусь. Так, якщо акції компанії були зареєстровані на якусь конкретну особу, то тепер вони будуть зареєстровані на державу. Аналогічна ситуація і з документами на нерухомість, які тепер належатимуть Україні. Щодо конкретних термінів проведення націоналізації, то, на думку А. Бойцуна, це умовно півроку–рік. Адже це велика робота, і все залежить від того, з якою швидкістю вона буде зроблена. Ситуація на війні може змінюватись стрімко. Наприклад, якщо до воєнної агресії РФ проти України приєднається Білорусь, у цьому випадку українському керівництву доведеться замислитися над націоналізацією ще і білоруських активів. За даними експертів YouControl, тут список значно скромніший – трохи більше чотирьох тисяч об'єктів, хоча спектр видів економічної діяльності не менший. При цьому загальний

розмір статутного капіталу становить понад 10,5 млрд грн, а розмір капіталу власника – більше 6,1 млрд грн.

Економіст О. Куш вважає, що швидкість та спосіб отримання економічного ефекту від вилучених активів залежатиме від групи, до якої вони належать. Наприклад, якщо це нерухомість, земельні ділянки, цінні папери чи депозити в банках, то їх легко націоналізувати та перетворити в доходи держави. «Якщо мова про якісь виробничі процеси, то тут складніше. Якщо це щось інфраструктурне або пов'язане з отриманням ренти – можна заводити туди свої адміністрації і ці дивіденди спрямовувати до бюджету. А якщо це комерційні процеси, то тут, швидше за все, вже після війни можна використовувати чи продавати», – каже він.

Загалом О. Куш переконаний, що націоналізація хоч і принесе відчутний ефект України, але панацеєю від усіх наших проблем не стане. Вся проблема в тому, що капіталізація активів на території України не компенсує завданих країні збитків.

Радник Президента України О. Устенко заявив, що збитки України від руйнувань через військове вторгнення Росії становлять щонайменше 100 млрд дол. Неурядова організація «Центр економічної стратегії» оцінила економічні втрати від тимчасової окупації Кримського півострова Росією у 135,024 млрд дол. За розрахунками Національного банку України у період воєнного стану економіка України втрачає 50 % «невиробленого» ВВП, тобто кожен тиждень воєнних дій «коштує» національній економіці понад 50 млрд грн. Тож схеми використання коштів, які надходять від заарештованого майна російської так званої еліти, вже розробляються. «Щодо цього майна будуть випущені так звані боргові зобов'язання, бонди... Наприклад, якщо йдеться про футбольний клуб, відомий в Англії, права на який заарештовані, то можна його зараз не продавати. Можна випустити цінні папери, бонди купити їх, а потім продати цей клуб і повернути кошти бондами», – заявив О. Устенко. Він додав, що кошти від проданих бондів зайдуть у фонд, який формується для відновлення України.

Очевидно, що війна є масштабним структурним шоком для економіки України, одним із проявів якого стане втрата державним бюджетом значної частини традиційних надходжень у вигляді податків, акцизів та митних платежів. Частина цих втрат буде замінена пільговим фінансуванням від міжнародних партнерів та прямим фінансуванням бюджету центральним банком, що матиме інфляційний та девальваційний ефект, але надзвичайні обставини вимагають надзвичайної реакції.

Радник юридичної фірми AVELLUM О. Маслов вважає, що Закон України № 2116-IX встановлює дійсно ефективну процедуру вилучення майна. Проте Росія та підконтрольні їй компанії напевно будуть шукати шляхів оскаржити примусове вилучення їх майна або отримати за нього компенсацію. Враховуючи однозначність положень Закону України № 2116-IX, виглядає малоімовірним, що їм вдасться оскаржити вилучення майна посилаючись на порушення встановленої процедури. Але, вони можуть спробувати побудувати позицію на підставі прямої дії норм Конституції України. Так, ст. 41 Основного Закону закріплює принцип непорушності права приватної власності, який серед іншого передбачає і заборону на вилучення приватного майна без повного відшкодування його вартості. Успіх такої аргументації в українських судах важко передбачити, бо він у великій мірі буде залежати від того, якого майна стосуватиметься справа. Наприклад, різні контраргументи можуть бути наведені щодо майна, яке перебуває у прямій власності державних органів або підприємств Російської Федерації та до майна, яким на праві приватної власності володіє українська компанія, якою вже опосередковано володіє Росія. Окрім цього, не варто забувати, що між Україною та Росією продовжує діяти Угода про заохочення та взаємний захист інвестицій (далі – Угода). Положення цієї Угоди, серед іншого, передбачають, що будь-яка експропріація (чим по суті є примусове вилучення майна) має супроводжуватися швидкою, адекватною та ефективною компенсацією. Угода не містить прямих виключень з цього правила. Цілком

імовірно, що в разі вилучення майна за Законом України № 2116-IX проти України буде подано інвестиційний позов відповідно до Угоди. Знову ж таки, перспективи такого позову не виглядають дуже певними.

По-перше, позов за Угодою можуть подавати лише «інвестори» з Росії. Визначення інвестора за Угодою охоплює юридичних осіб, створених за законодавством України або Росії відповідно, та не поширюється на Росію як державу або на її державні органи. Таким чином, у разі вилучення майна, яким володіє безпосередньо Росія через свої державні органи, у неї не буде можливості скористатися механізмами захисту за Угодою.

По-друге, позов може бути поданий лише щодо «інвестицій». Визначення терміну «інвестиція» – окрема і дуже складна дискусія, але можна з впевненістю сказати, що операції звичайної міжнародної торгівлі (наприклад, куплені, але ще не доставлені в Росію товари) не розглядатимуться як інвестиції.

По-третє, навіть у випадку, коли власником майна буде не Росія, а компанія, якою Росія володіє, Україна зможе скористатися інструментарієм міжнародного права для побудови свого захисту. Так, міжнародне звичаєве право встановлює ряд виключень, за яких держава може повністю або частково звільнитися від відповідальності за дії, які становлять порушення міжнародного права (в цьому випадку – ймовірно порушення заборони на експропріацію).

Однією з таких підстав є доктрина необхідності (*necessity*), яка визнана частиною міжнародного звичаєвого права. Вона передбачає, що держава може звільнитися від відповідальності, якщо її дії направлені на захист своїх суттєвих інтересів від серйозної та невідвратної небезпеки. При цьому такі дії мають бути єдиним доступним шляхом та не повинні зачіпати інших суттєвих інтересів.

Не викликає сумнівів, що повномасштабна військова агресія Росії проти України становить серйозну і невідвратну загрозу для України та її суттєвих інтересів, адже ставить під питання її територіальну цілісність та існування як суверенної держави. Україна також

може зайняти позицію, що в умовах такого безпрецедентного порушення міжнародного права з боку Росії, вилучення російського майна було єдиною можливою реакцією. У практиці міжнародних інвестиційних спорів доктрина необхідності була успішно застосована лише в декількох справах. Так, у справі LG&E проти Аргентини представникам уряду вдалося довести, що введення жорсткого регулювання цін у відповідь на сувору економічну кризу було єдиним можливим кроком для відновлення економічної стабільності та громадянського спокою в Аргентині. Але в інших справах за позовами інших інвесторів щодо тих самих фактичних обставин арбітри не погодились з можливістю застосувати доктрину необхідності. Тому принциповим для доведення позиції України буде аргументоване підтвердження того, що примусове вилучення майна було необхідним і єдино можливим кроком за всіх фактичних обставин.

Ще однією потенційною лінією захисту може бути кваліфікація примусового вилучення як зустрічних заходів (*countermeasures*), ще однієї звичаєвої концепції, що може виключити відповідальність держави. Зустрічні заходи – це тимчасове невиконання державою своїх зобов'язань за міжнародним правом у відповідь на порушення міжнародного права іншою державою. Проте доктрина зустрічних заходів поки що не знайшла успішного застосування в міжнародних інвестиційних спорах. Одна з основних причин полягає в позиції, згідно з якою зустрічні заходи можуть застосовуватись лише щодо держави, але не щодо інвесторів такої держави. Тому застосування цієї лінії захисту по відношенню до активів, вилучених у російських компаній, якими володіє Росія, потребуватиме розробки нового міжнародно-правового підходу.

На жаль, навіть у разі одностороннього припинення Угоди Україною, Угода зберігатиме свою дію протягом 10 років для всіх російських інвестицій, що були зроблені до дати припинення Угоди.

Тож, зазначає О. Маслов, примусове вилучення майна Росії – цілком зрозуміла та легітимна реакція на брутальну російську

агресію. Проте при практичному застосуванні цього інструменту до конкретних активів держави агресора варто зважувати потенційну користь такого вилучення проти існуючих обмежень міжнародного права та заздалегідь будувати позицію держави у потенційних інвестиційних спорах.

Адвокат Stron Legal Services К. Струкова², зазначає, що в разі розширення дії Закону на російських резидентів – юридичних та фізичних осіб, які не пов'язані безпосередньо або опосередковано з державою-агресором, доцільно розглядати механізми введення зовнішнього управління для такого бізнесу, щоб забезпечити безперебійне його функціонування. Наприклад, росіянин має у власності сільськогосподарське виробництво (компанію, нерухомість, обладнання). І, якщо буде започаткована процедура націоналізації (а вона не один день триватиме), таке виробництво буде паралізоване, працівники не зможуть працювати. Тобто це не ситуація з вагонами, які відразу переходять у фактичне володіння Укрзалізниці. Тому, якщо бізнес, який має бути націоналізований, пов'язаний, наприклад, з сільськогосподарським циклом, то не проведення вчасно посівної помножить на «нуль» вартість таких активів. На це варто зважати.

Як свідчить міжнародний досвід, вилучення майна розглядається в практиці ЄС як виключний засіб позбавлення права власності і є винятком з принципу недоторканності права приватної власності. Під націоналізацією розуміється примусове відчуження об'єктів права приватної власності на користь держави з мотивів суспільної необхідності та для захисту національних інтересів. Право держави на націоналізацію розглядається як частина її державного суверенітету і закріплюється в ряді міжнародних документів.

Так, у Хартії економічних прав та обов'язків держав 1974 р. встановлюється, що кожна держава має право націоналізувати,

конфіскувати чи передавати іноземну власність, і в цьому випадку має виплачуватися відповідна компенсація державою, яка вживає таких заходів. У разі, коли питання про компенсацію викликає спір, він має бути врегульований відповідно до права держави, що здійснює націоналізацію та її судами, якщо тільки всі заінтересовані держави добровільно і за взаємною згодою не домовляться щодо інших мирних шляхів врегулювання.

У Декларації про встановлення нового міжнародного економічного порядку 1974 р. також передбачається право націоналізації, що є виявом невід'ємного суверенітету відповідної держави; аналогічне право зафіксоване і в резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 1805 «Про національний суверенітет над природними ресурсами».

Тож міжнародними актами визнається право на націоналізацію. Уже відома заява прем'єр-міністра Польщі М. Моравецького про те, що країна має намір конфіскувати російське майно, яке знаходиться на її території (це об'єкти нерухомості і фінансові активи). Раніше М. Моравецький запропонував вилучені в Росії активи за кордоном направити на відновлення України.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що прийняття Закону України №2116-ІХ сприятиме удосконаленню законодавчого врегулювання відносин у сфері захисту суверенітету і територіальної цілісності України. Реалізація Закону не потребуватиме додаткового фінансування з державного та місцевих бюджетів. Поки що невідомо, як він реалізовуватиметься, але цілком можливо, що для досягнення задекларованої мети знадобляться додаткові нормативні акти, в яких будуть прописані конкретні механізми.

Водночас аналітики попереджають про можливі зворотні наслідки націоналізації активів громадян терористичної країни в довгостроковій перспективі. Міжнародні суди в питанні захисту приватної власності, швидше за все, ставатимуть на бік осіб, не залучених до агресії. Такі приклади вже є. У 2019 р. Арбітражний суд в Гаазі ухвалив рішення на користь «Приватбанку» у справі проти

² УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/nacionalizaciya-rosiyskih-aktiviv-v-ukrajini-yurist-poyasnila-tonkoshchi-procesu-novini-ukrajina-11748754.html>.

Російської Федерації, яка націоналізувала активи установи в анексованому Криму.

Тому українській владі слід добре попрацювати над аргументацією, яка стане в пригоді під час розгляду справ у судах. Інакше людина (громадянин РФ) може звернутися до Європейського суду і повернути свою власність (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Офіційний вебпортал парламенту України (<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39165>; <https://www.rada.gov.ua/news/razom/220320.html>); вебсайт Segodnya.ua (<https://economics.segodnya.ua/ua/economics/enews/est-chno-nacionalizirovat-sko-lko-rossijskogo-imushchestva-v-ukraine-1608179.html>); вебсайт «Радіо свобода» (<https://www.radiosvoboda.org/a/rosiyski-aktyvnyatsionalizuvaty-ukrayina/31736477.html>; <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosiya-vagonyatsionalizatsiya/31753763.html>); вебсайт «Економічна правда» (<https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/10/683673/>); вебсайт «Апостроф» (<https://apostrophe.ua/ua/article/economy/2022-03-16/operatsiya-natsionalizatsiya-mnogo-li-rossijskih-aktivov-ostalos-v-ukraine/44822>; <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/21/684383/>); вебсайт OBOZREVATEL (<https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/prodayut-sigareti-ta-volodiyut-kombinatami-scho-nalezhit-rosijskim-oligarham-v-ukraini.htm>); вебсайт vn.20minut ([*za-zakonami-voennogo-chasu-yaki-vinnitski-kompaniyi-mozhut-buti-natsio-11539224.html*](https://vn.20minut.ua/Groshi-</i></p>
</div>
<div data-bbox=)); вебсайт Delo.ua (<https://delo.ua/uk/economy/nacionalizaciya-rosiiskix-aktiviv-ukrayina-moze-otrimati-ponad-17-tisyac-objektiv-ta-220-mlrd-grn-394318/>); вебсайт LB.ua (https://lb.ua/economics/2022/03/11/509017_areshtovani_rosiyski_zolotovalyutni.html; https://lb.ua/blog/ievhen_stepaniuk/509330_when_war_over_neobhidni_kroki_z.html; https://lb.ua/economics/2022/03/24/510815_vinnichchini_viluchili_21_vagon.html); вебсайт nv.ua (<https://biz.nv.ua/ukr/economics/ustenkodlya-ukrajini-zarezervovali-300-mlrd-dolariv-rezerviv-cb-rf-novini-ukrajini-50225421.html>; <https://biz.nv.ua/ukr/experts/viluchennya-rosiyskogo-mayna-yak-pracyuvatime-mehanizm-ostanni-novini-50224867.html>); вебсайт УНІАН (<https://www.unian.ua/economics/finance/nacionalizaciya-rosiyskih-aktiviv-v-ukrajini-yurist-poyasnila-tonkoshchi-procesu-novini-ukrajina-11748754.html>); інтернет-видання «Закарпаття онлайн» (<https://zakarpattia.net.ua/News/218974-Na-Zakarpatti-natsionalizuiut-29-rosiiskikh-vahoniv-tsystemn-vartistiu-ponad-35-mln-hrn>); вебсайт tsn.ua (<https://tsn.ua/ukrayina/na-35-mln-grn-na-zakarpatti-nacionalizuyut-30-rosiyskih-cistern-zi-zridzhenim-gazom-2016556.html>); стаття «Право власності: європейський досвід та українські реалії» (<https://www.osce.org/files/f/documents/3/f/233276.pdf>).*

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА *

Блог на сайті Цензор.НЕТ

Про автора: Ольга Мельник, журналіст, юрист

В Україні відновлюють військову юстицію
Верховна Рада України зробила перший крок до відновлення військової юстиції. Зокрема, 1 квітня було ухвалено за основу та в цілому законопроект 7058 (про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення

діяльності органів прокуратури в умовах збройної агресії проти України).

Як йдеться у пояснювальній записці, досвід роботи у 2020-2021 роках спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері, особливо у зоні проведення Операції Об'єднаних сил, засвідчив, що для «своєчасного реагування на сучасні виклики

* Збережено стиль і граматику оригіналу

безпеці держави, законодавством має бути передбачена можливість комплектування окремих прокуратур військовослужбовцями Збройних Сил України».

Також законодавці акцентували: «Система спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері, на відміну від територіальних прокуратур, будується за екстериторіальним принципом, що забезпечує максимальне наближення до структури і дислокації військових формувань та органів їх управління, для яких характерні висока мобільність і готовність до мобілізації резервів в особливий період. За необхідності такі прокуратури мобільно пересуватимуться разом з військами, забезпечуючи законність і правопорядок, з урахуванням специфіки внутрішньої діяльності самих військових об'єктів».

Прийнятий законопроект передбачає внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» шляхом доповнення його ст. 42-1, якою буде врегульовано питання призову на військову службу прокурорів, відрядження їх до органів прокуратури та призначення на відповідні посади. Це не створює обов'язку комплектування органів прокуратури військовослужбовцями, але надає Генеральному прокурору таке право «для ефективного виконання передбачених законодавством функцій прокуратури в умовах триваючої агресії проти України».

Крім того, передбачається закріплення додаткових положень щодо незалежності таких прокурорів під час виконання службових обов'язків від військового командування та органів військового управління.

– Ми проголосували за фактичне повернення військових прокуратур, – зазначив у коментарі один із ініціаторів законопроекту, народний депутат України Максим Павлюк. – Крім того, ми адаптуємо сам кримінальний процес до реалій. На даний час до другого читання готується законопроект № 7183, який серед іншого визначатиме особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану. Мова йде, зокрема, про порядок дій під час відсутності доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, неможливості розгляду певних видів клопотань

слідчим суддею, неможливості звернення до суду з обвинувальним актом та інші.

За словами народного обранця, забезпечення законодавчої бази для існування військової юстиції – основний виклик, над яким зараз працює комітет ВР з питань правоохоронної діяльності.

– Однією з новацій, над якою зараз працюємо – запровадження військової поліції (законопроект № 6569-1), – розповів Максим Павлюк.

Історичний екскурс

Вперше військову прокуратуру в Україні намагалися ліквідувати за часів Віктора Януковича.

Головні ініціатори реформ – на той час заступник керівника адміністрації Президента України Андрій Портнов та генпрокурор Віктор Пшонка. Серед аргументів: навіщо військова прокуратура країні, в якій фактично немає армії? Мовляв, військова прокуратура суперечить стандартам НАТО...

Реформаторське свербіння тоді викликало обурення серед ветеранів військової прокуратури. Верховному Головнокомандувачу Збройних Сил України вони надіслали відкритий лист:

«... що послужило підставою для реорганізації військових прокуратур, чи був на це державний запит або рекомендації Ради Європи, або приклади інших країн? Наскільки нам відомо ні запиту, ні рекомендацій не було».

Псевдореформаторам також нагадали, що військові прокуратури ефективно діють в США, Канаді, Великій Британії, Польщі, Угорщині, Іспанії, Італії, Греції, Португалії, Болгарії, Румунії та інших державах, у тому числі усіх країнах пострадянського простору.

«Крім Міністерства оборони і Збройних Сил України військовим прокурорам піднаглядні Державна прикордонна служба України, Служба зовнішньої розвідки України, Служба безпеки України, Управління державної охорони України, Державна спеціальна служба транспорту Міністерства інфраструктури України, Внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України, підприємства, установи, організації та заклади, що їм підпорядковані.

У повсякденній діяльності командування цих формувань керуються вимогами Статутів Збройних Сил України, що вимагає від військових прокурорів спеціальних знань у галузях військової адміністрації, тактики та бойового застосування військ, володіння спеціальними методиками проведення прокурорських перевірок, виявлення та розслідування злочинів, що відсутнє у працівників територіальних прокуратур», – написали тоді ветерани.

Утім, ці аргументи не почули ані на Банковій, ані на Різницькій... І тому 2012 року військові прокуратури ліквідували.

2014 року після початку військової агресії північного сусіда, анексії Криму та збройного вторгнення на Донбасі український парламент вніс зміни за законодавства та відновив систему військових прокуратур.

Але 19 вересня 2019-ого було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури», який, серед іншого, знову ліквідував військові прокуратури. Вже за ініціативи на той час заступника керівника офісу Президента України та майбутнього очільника офісу Генерального прокурора – Руслана Рябошапки.

Іноземний досвід

Якою має бути військова юстиція у країні, де тривають бойові дії? І чи суперечить військова прокуратура стандартам НАТО? Про це говорять військові юристи не перший рік говорять публічно, зокрема, 26 січня 2022 року у під час круглого столу «Окремі питання законодавчого врегулювання створення системи військової юстиції», що відбулася у Національному юридичному університеті у Харкові.

Велика Британія

Служба військових прокурорів (СВП) у Збройних Силах Великобританії сформована 01.01.2009 шляхом злиття служб прокуратури Військово-морських сил, Військово-повітряних сил та Сухопутних військ ЗС Великобританії. Очолює СВП директор, який призначає офіцерів на посади військових прокурорів.

Діють під загальним наглядом Генерального прокурора Великої Британії. СВП проводить розслідування кримінальних справ та справ, що стосуються порушення військової дисципліни у ЗС країни. Є повністю незалежною організацією та не входить у систему військової ієрархії ЗС ВБ. Головний офіс СВП знаходиться на авіабазі Нортхолт та має представництва при військових судах Великобританії.

Ізраїль

Військова прокуратура Ізраїлю є структурною складовою Сил оборони (ЦАХАЛ), що здійснює нагляд за дотриманням законності в діяльності армії, її підрозділів і окремих військовослужбовців. При окружних військових судах військово звинувачення представлено прокурорами військових округів, а також: головним прокурором з оперативних справ; головним прокурором у справах дезертирів; головою транспортної прокуратури; головний прокурор з особливих доручень (координує діяльність окружних прокуратур і представляє обвинувачення при Військовому апеляційному суді, а також при окружних судах в справах особливого характеру (наприклад, у справах щодо високопоставлених офіцерів).

Італія

У системі військової юстиції Італії існують такі органи: Рада військової магістратури; Генеральна військова прокуратура Італії при Верховному касаційному суді; Генеральна військова прокуратура Італії при Військовому апеляційному суді; Військовий апеляційний суд. Адміністративним органом управління в системі військової юстиції є Рада військової магістратури. Органами військової юстиції першої інстанції є три військові прокуратури та три трибунали – у містах Рим, Верона та Неаполь. До органів другої інстанції відносяться: Генеральні військові прокуратури Італії при Верховному касаційному суді та при Військовому апеляційному суді, а також сам Військовий апеляційний суд. При кожному представництві Військового апеляційного суду існують відділи Генеральної військової прокуратури на чолі з генеральними військовими адвокатами. До складу Військового апеляційного суду також входять судова

колегія та три військові трибунали (м. Рим, м. Верона, м. Неаполь). Військові трибунали, серед іншого, мають у своєму складі військові республіканські прокуратури.

Польща

У структуру прокуратури Республіки Польща входить Департамент з військових справ, а також відділення окружних прокуратур та районних прокуратур, що відповідають за розгляд військових справ військовими судами та інші повноваження (далі – прокурори з військових справ), які підпорядковуються заступнику Генерального прокурора з військових справ. Прокурори з військових справ, які є кадровими військовослужбовцями, також виконують службові завдання у випадку застосування чи перебування ЗС РП за межами країни, у разі оголошення мобілізації, введення військового стану та у випадку війни. Також існують військова поліція та військові суди.

Румунія

Ключовою структурою у системі військової юстиції Румунії є Управління військових судів. В структурі міністерства національної оборони Румунії діє Дирекція військових судів, яка займається організацією діяльності в межах своєї компетенції. Військові установи, які здійснюють правосуддя: військові суди; територіальний військовий трибунал; військовий апеляційний суд; районні військові суди; військові суди, які мають статус військової частини. До кожного військового суду Румунії, входить відділ військової прокуратури. Зазначені військові прокуратури мають статус військової частини. До складу військової прокуратури входять: кримінальна та судова служби; служба мобілізації, людських ресурсів; економіко-фінансовий, бухгалтерський та адміністративний відділ; відділ обліку документів з обмеженим доступом.

США

Американська система військової юстиції діє з 1806 року і діє на підставі Єдиного кодексу військової юстиції. Існує три види військових судів: дисциплінарний військовий суд – розглядає справи стосовно осіб рядового та сержантського складу, які скоїли незначні правопорушення; спеціальний військовий суд –

має право розглядати справи про малозначущі та тяжкі злочини. Разом із тим, суд обмежений у призначенні покарань (не більше шести місяців позбавлення волі або трьох місяців виправних робіт); загальний військовий суд – може розглядати усі справи про злочини, скоєні військовослужбовцями, а також справи цивільних осіб, що перебувають на службі у ЗС США, або підлягають військовій юрисдикції у зв'язку з умовами воєнного часу. Цей суд має право призначати будь-яке покарання за законом, у тому числі смертну кару та довічне ув'язнення. Вищою апеляційною інстанцією для військових судів є військово-апеляційний суд виду ЗС США. Система військово-прокурорського нагляду відповідає структурі виду ЗС США. Органи цієї системи в США не є частиною федеральних органів прокуратури, а входять до складу видів ЗС США. Представник ЗС США, посада якого прирівнюється до військового прокурора, контролює здійснення правосуддя у суді виду ЗС США згідно з Єдиним кодексом військової юстиції та підпорядковується начальнику штабу виду ЗС США. У системі військової юстиції діють наступні органи досудового розслідування: служба розслідувань Міністерства оборони США; командування розслідувань СВ ЗС США; служба розслідувань ВМС ЗС США; офіс спеціальних розслідувань ВПС ЗС США, військова поліція. Таким чином, у ЗС США система військово-прокурорського нагляду відповідає структурам видів збройних сил. Елементи цієї системи є самостійними органами розслідування, не відносяться до федеральних органів прокуратури і входять до складу видів ЗС США.

Канада

Канадська служба військової прокуратури – це особливий підрозділ у складі Збройних сил Канади. Ця служба була утворена 1 вересня 1999 року. Завдання КСВП полягають у справедливому, швидкому та доступному розгляді справ, вчинених військовослужбовцями. Девіз служби – *Ordo per Justitia* – Дисципліна через справедливість. Військовослужбовці КСВП є підготовленими юридичними працівниками, які переглядають справи, що передаються

до суду органами досудового розслідування. Переглянувши докази, вони визначають, чи є обґрунтована перспектива засудження і чи є в інтересах суспільства продовження розслідування. Якщо так, то справа передається на розгляд у воєнний суд. Воєнний суд може відбуватися в будь-якому місці, де працюють Збройні сили Канади: від тимчасового притулку в Афганістані до військової зали суду в Оттаві. У разі оскарження рішення у судовому засіданні офіцер КСВП представляє інтереси ЗСК перед Воєнним апеляційним судом. Військовослужбовці КСВП також надають постійну юридичну консультацію Національній службі розслідувань з таких питань, як ордери на обшук, погоджують обвинувачення та інші юридичні поради щодо розслідувань.

Португалія

Військова державна прокуратура належить до Федеральної державної прокуратури і є відомством, відповідальним за військові злочини в рамках військового правосуддя, створена в 1920 році з появою Кодексу судової організації та військового процесу. Протягом багатьох років ВДП відповідає за збереження ієрархії та дисципліни у Збройних Силах, відповідальних за збереження національного суверенітету. Діяльність військової прокуратури регулюється спеціальним законом, який відносить цю структуру до Військових органів юстиції. Військова державна прокуратура здійснює кримінальне переслідування, вирішує питання несумісності або недостойності перебування на військовій службі, організовує досудове розслідування органами військової поліції, координує їх діяльність, підтримує обвинувачення в суді.

Іспанія

Військовий юридичний корпус виконує функції застосування правосуддя в межах Збройних сил Іспанії. Їх функції ідентичні тим, які виконують державні прокурори. Військова юстиція має свої представництва у постійних арміях, є частиною судової влади держави. Їх юрисдикція поширюється на кримінальні справи, захист прав у дисциплінарному провадженні та інші питання, визначені законом. Наразі його склад налічує близько

трьохсот військовослужбовців. Військова прокуратура Іспанії відрізняється жорстким відбором військовослужбовців, для них обов'язковою є вища військова та вища юридична освіти, а також знання англійської мови. Окрім того, вони проходять спеціальне навчання в залежності від роду військ, у яких вони будуть виконувати свої функції.

Болгарія

У системі органів прокуратури Болгарії функціонують 5 військово-окружних прокуратур. Відповідно до положення п. 3 ст. 37 КПК на військові прокуратури покладено обов'язок розслідувати справи про злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил та працівниками Міністерства внутрішніх справ, які беруть участь у міжнародних військових чи поліцейських представництвах за кордоном, серед яких контингенти, які беруть участь в операції Міжнародних сил сприяння безпеці в Афганістані, військової операції Європейського Союзу в Боснії та Герцеговині та інші. Військові прокурори та слідчі мають військові звання та не підпорядковуються військовому командуванню. Також функціонують військові суди.

Греція

Існування військових прокурорів у Греції передбачено окремим військово-кримінальним та процесуальним кодексом, на них покладено обов'язок кримінального переслідування за військові злочини та підтримання обвинувачення в суді. У цій країні існують також військові суди та військовий суд ВМС.

Данія

Військова прокуратура Данії – це незалежний орган Міністерства оборони, який розслідує та розглядає військові кримінальні справи. Військовий прокурор не залежить від системи оборони та військового командування. Основою військової прокуратури є військова кримінально-виконавча система, яка отримала сучасний зміст після законодавчої реформи у 2005 році. Юрисдикція військових прокурорів поширюється не лише на території держави, але й за її межами.

Ірландія

Військова прокурора існує в системі Міністерства оборони Ірландії, де діють також

військові суди, до складу Міністерства входить Директор з військових переслідувань, який по суті є Головним військовим прокурором і здійснює функцію підтримання обвинувачення у військових судах.

Нідерланди

Військові прокурори Нідерландів відповідають за виконання завдань військової поліції, підтримують обвинувачення в суді. На відміну від цивільних прокурорів, які в суді виступають у спеціальній чорній мантії, військові прокурори зобов'язані підтримувати обвинувачення лише у військовій формі, мають офіцерські звання.

Військові прокуратури розташовуються у місцях найбільшої концентрації військ, а їх повноваження розповсюджуються на весь світ.

Швейцарія

У системі судочинства Швейцарії існують військові суди, які діляться за територіальним та мовним принципами (франкомовний, німецькомовний та італомовний). У складі кожного військового суду існує інститут військових прокурорів.

Азербайджан

У систему органів прокуратури Азербайджанської Республіки входить Військова прокуратура АР, Військова прокуратура Нахчіванської Автономної Республіки, військові спеціалізовані прокуратури. Військові прокуратури утворюються на території розміщення військових гарнізонів Збройних сил АР з урахуванням кількості військових частин. Військову прокуратуру АР очолює Військовий прокурор АР, який одночасно являється заступником Генерального прокурора. Офіцери військових прокуратур АР за своїм статусом є військовослужбовцями Збройних сил АР, але призиваються та звільняються з військової служби Військовим прокурором країни (<https://censor.net/ua/b3330809>). – 2022. – 2.04).

***

Блог на сайті lb.ua

Про автора: Богдан Данілішин, академік НАН України

Як відновлювати економіку після війни. Програмна відбудова Боснії та Герцеговини: уроки для України

Концептуальні передумови успішної післявоєнної відбудови мають включати такі елементи:

Наявність чіткої стратегії відбудови;

Забезпечення безпекового середовища для відбудови;

Сильне лідерство.

Ключові виклики, з якими стикається виконання програм поствоєнної відбудови економіки:

численні невідкладні гуманітарні проблеми;

зруйнована інфраструктура;

проблеми ефективного розподілу коштів та матеріальних ресурсів.

Програмний проект реконструкції та європейської інтеграції Балканських країн був результатом спільних зусиль двох інститутів – LSE (м. Лондон) та WIIW (м. Відень) і вперше був презентований у Відні 12-13 листопада 1999 року.

З 1996 по 2004 рік загальний обсяг безповоротної допомоги, яку отримала Боснія та Герцеговина (далі БГ) від офіційних кредиторів перевищив 7 млрд дол. (майже 200% від ВВП БГ за 1996 рік).

Проекти інфраструктурного відновлення БГ були відносно успішними, однак реалізація структурних реформ була недостатньо ефективною, в результаті чого БГ відставала від більшості країн регіону. Розбудова сильних національних інституцій, здатних ефективно управляти процесом відбудови, – важлива складова успішності поствоєнної реконструкції країни.

Управління процесом відбудови економіки БГ було покладено на Офіс Верховного представника (Office of the High Representative, ОВП), який знаходився під щільним наглядом міжнародної спільноти. Координація отримання міжнародної допомоги була поділена між Світовим банком та ЄС. Вплив політиків та Уряду БГ на ОВП був суттєво обмеженим.

Для розподілу допомоги було створено 11 секторальних цільових груп, кожна з яких очолювалася одним з ключових донорів під

загальним головуванням Цільової Економічної Групи (Economic Task Force), яка в свою чергу підпорядковувалась ОВП. Проблемними питанням функціонування такого складного механізму були: відсутність загального стратегічного бачення; неузгодженість строків виконання окремих елементів програми; дублювання або провали комунікацій; низька відповідальність та підзвітність донорів; слабкість стимулів до спільної роботи донорів; перетини інституційних інтересів; особистісні конфлікти.

Окремі донори виявилися нездатними відігравати активну координуючу роль, інші – виконували свою частину програми абсолютно автономно від інших.

Суттєвим недоліком механізму управління відновленням БГ була відсутність інституції, яка б поєднувала дії міжнародних донорів та уряду країни. Фактично Уряд БГ був майже відсторонений від процесів розподілу міжнародної допомоги. Це призводило до проблем оперативного розподілу фінансування між цілями невідкладного характеру та цілями довгострокової стійкості, а також не сприяло швидкому формуванню сильних державних інститутів, здатних ефективно і самостійно управляти міжнародною допомогою.

Така ситуація була наслідком політичної специфіки БГ, де фактично існувало три паралельних системи управління – по одній на кожну національність зі своїми бюджетними системами.

Програма міжнародної допомоги БГ спрямовувалась на 4 цілі:

- Відновлення фізичних активів;
- Швидке відновлення економіки;
- Повернення на батьківщину біженців та переміщених осіб;

Створення основ для стійкого зростання.

Розподіл міжнародної допомоги БГ здійснювався за наступними напрямками: невідкладна допомога та реконструкція; соціальна інфраструктура та послуги; економічна інфраструктура; виробничі об'єкти; мультисекторальна підтримка; допомога товарами (загальна допомога); витрати, пов'язані з державним боргом; адміністративні

витрати донорів; підтримка недержавних організацій.

Значний прогрес було досягнуто в сферах транспортної інфраструктури, електроенергетики, телекомунікацій, банківських та ділових послуг.

Найбільшу частку коштів отримала сфера соціальної інфраструктури та публічних послуг (майже 2 млрд. дол), особливо в частині витрат на реформування уряду та розвитку громадянського суспільства.

Лише 3% загальної міжнародної допомоги було виділено сектору виробництва товарів та послуг.

Близько 20% коштів міжнародної допомоги було спрямовано на технічне співробітництво (тобто на зовнішній персонал, навчання, дослідження, супутні витрати тощо) і фактично не потрапило в країну.

Гранти були домінантною формою міжнародної допомоги: з 1996 по 2004 на них припадало 82% виділених коштів.

Гранти, кредити та позики, пов'язані з воєнними потребами, не враховувалися у складі офіційної міжнародної допомоги розвитку й фінансувалися за окремими програмами.

В окремі роки надходження міжнародної допомоги досягало 20% ВВП БГ. Міжнародна допомога становила від 140 до 279 дол. США на душу населення в рік, що було найвищим рівнем у сучасній історії постконфліктних відновлень країн.

БГ уклала ряд угод про реструктуризацію та списання старих боргів, що у поєднанні з помірним зростанням реального ВВП та обережною політикою отримання нових позик дозволило скоротити рівень зовнішнього боргу з 66% ВВП в 1999 р. до 35% ВВП на кінець 2004 року.

На жаль, реалізація програми відновлення БГ не змогла подолати такі системні проблеми економіки цієї країни:

- високий рівень безробіття;
- значні обсяги неформального сектора;
- низький рівень внутрішніх заощаджень і інвестицій;
- зниження темпів приросту промислового виробництва;

малі обсяги залучення іноземного капіталу.

Важливі структурні реформи БГ були відкладені із-за відсутності стратегічного бачення відновлення в перші пост-конфліктні роки. Проблеми із реалізацією економічних реформ та інституційною відбудовою країни були тісно пов'язані із недостатньою увагою програми відновлення до проблеми відновлення виробничого сектора. Міжнародні донори сподівалися, що досягнення умов макроекономічної стабільності та технічна консультативна допомога автоматично забезпечать ринкову ініціативу економічних суб'єктів. Цього не сталося, оскільки наявний рівень внутрішніх заощаджень та капіталу був недостатнім для широкого старту бізнес-ініціативи в середині країни. Інституційна незрілість та хронічно низький рівень доходів створили перешкоди для стабільного розвитку БГ в довгостроковому періоді.

Висновки для України

Організація системи отримання та розподілу міжнародної допомоги потребує налагодження чіткої системи комунікацій, підпорядкування та відповідальності.

Уряд України разом з міжнародними партнерами має брати безпосередню участь у розподілі та використанні міжнародної допомоги. Це дозволить підвищити ефективність комунікацій та сприятиме інституційному зміцненню державного сектора.

Першочергового фінансування потребуватимуть питання гуманітарного та інфраструктурного характеру. В середньостроковій перспективі важливо зосередити зусилля на відновленні та створенні робочих місць, а також завершенні структурних реформ.

Відновлення та технологічне оновлення виробничого потенціалу України повинне стати ключовим середньостроковим завданням програми відбудови. Відновлення виробничих секторів з високою доданою вартістю створить надійну основу для стабільного розвитку економіки та сприятиме підвищенню рівня національних заощаджень і внутрішніх інвестицій.

У цьому контексті варто згадати, що після II світової війни найбільш важливим

аспектом плану Маршалла для Європи була економічна реконструкція та інтеграція виробничого сектора країн. Частина ресурсів плану Маршалла виділялась на відновлення виробництва в кожній країні. Частина коштів виділялась місцевим бюджетам для здійснення державних закупівель продукції новостворених чи відновлених підприємств.

Україні варто наполягати на аналогічному розподілі ресурсів міжнародної допомоги, спрямуванню значної її частини на відродження національного виробничого сектора та його інтеграцію із внутрішнім ринком Європейського союзу. Ганебний досвід БГ, де лише 3% допомоги було надано виробничому сектору і 20% – іноземним консультантам – не повинен повторитися в Україні!

Надмірна концентрація зусиль програми поствоєнного відновлення на цілях макроекономічної стабільності – низькій інфляції і стабільності обмінного курсу – може створювати хибне уявлення про успіхи загальної програми відновлення.

Досвід Боснії і Герцеговини засвідчив, що за лаштунками макроекономічної стабільності можуть ховатись такі неподолані структурні проблеми як: безробіття, тінізація, низькі заощадження, спад промислового виробництва. Ці структурні проблеми гальмують залучення інвестицій та консервують бідність в країні.

Досвід БГ показує, що близько 5-ї частини коштів міжнародної допомоги використовується у різних технічних місіях і фактично не надходить в країну. Варто більш ощадливо використовувати кошти на технічну допомогу (консультаційні послуги), особливо на перших етапах відбудови, коли пріоритети зосереджені в сфері гуманітарних питань та безпеки.

Структурні реформи не варто відкладати, але їх слід проводити із достатнім рівнем видатків на фінансування реструктурованих секторів економіки. Пріоритетом має бути збереження або перепрофілювання робочих місць, а не їх стихійне вивільнення на розсуд ринкових сил. Відновлення або створення нового виробничого потенціалу економіки, як і формування сприятливого ділового клімату,

дозволять залучати інвестиції та підтримувати економічне зростання в майбутньому в умовах скорочення офіційної міжнародної допомоги (https://lb.ua/blog/bogdan_danylysyn/510994_yak_vidnovlyuvati_ekonomiku_pislya.html). – 2022. – 25.03).

***

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Олексій Кравчук, суддя Вищого антикорупційного суду, доктор юридичних наук, доцент

Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: зміни до КПК

7 березня 2022 р. на сайті газети «Голос України» опубліковано, і 8 березня набув чинності Закон №2111-ІХ, яким викладено в новій редакції ст. 615 КПК, яка регулює особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану. Розберемось, що змінилося.

7 березня 2022 р. на сайті газети «Голос України» опубліковано, і 8 березня набув чинності Закон №2111-ІХ, яким викладено в новій редакції ст. 615 КПК, яка регулює особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану. Розберемось, що змінилося.

Внесення інформації до ЄРДР

Перша зміна – стосується внесення відомостей до ЄРДР – моменту, з якого починається кримінальне провадження. Згідно з новою редакцією п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК, в разі відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР, рішення про початок досудового розслідування приймається слідчим або прокурором, про що виноситься постанова. Відомості, що підлягають унесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості. Ще до опублікування Закону №2111-ІХ Верховний Суд в інформаційному листі від 03.03.2022 №1/0/2-22 наголошував на можливості винесення подібної постанови. ВС вказував, що в разі неможливості формування витягу із ЄРДР інформація про реєстрацію кримінального провадження

та початок досудового розслідування може бути підтверджена мотивованою постановою органу досудового розслідування про початок досудового розслідування, яка має містити всі відомості, визначені ст. 214 КПК України (йдеться про ч. 5 ст. 214 КПК).

Вочевидь, в такій постанові слідчого або прокурора слід вказати на неможливість внесення інформації до ЄРДР.

Наведене правило стосується всіх злочинів, а не лише певного переліку.

Неможливість технічного фіксування процесуальних дій

У згаданій вище нормі щодо внесення інформації до ЄРДР є правило, що [при відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР] процесуальні дії фіксуються в процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування неможливе з технічних причин. З огляду на нову назву ст. 615 КПК, можна прийти до висновку, що відповідний виняток – неможливість фіксування з технічних причин – може бути застосований до всіх випадків, коли КПК передбачає технічне фіксування процесуальних дій під час досудового розслідування.

Повноваження прокурора

Попередня редакція ст. 615 КПК передбачала права прокурора на прийняття певних рішень щодо заходів забезпечення кримінального провадження та санкціонування слідчих дій у провадженнях за окремими статтями КК, якщо відповідні функції у визначений строк не можуть бути виконані слідчим суддею.

Як і раніше, відповідні повноваження можуть бути здійснені прокурором, у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень.

Нова редакція відповідної норми внесла такі зміни:

Визначено прокурора, який може здійснювати такі повноваження. Тепер це не будь-який прокурор, а керівник органу прокуратури. Причому законодавець у цій частині послався на главу 37 КПК. Припускаємо, що сталася технічна помилка в тексті закону, і йдеться не

про главу 37, а про статтю 37 КПК, яка саме й визначає повноваження керівника органу прокуратури в кримінальному провадженні.

Дещо розширено повноваження, які надаються такому керівнику органу прокуратури. Так, він може санкціонувати: тимчасовий доступ до речей і документів, обшук та НСРД, накладати арешт на майно, продовжити строк досудового розслідування, санкціонувати одержання зразків для експертизи, привід або надати дозвіл на затримання з метою приводу. Звернімо увагу, що ці повноваження керівника органу прокуратури, для випадку неможливості слідчим суддею виконання у встановлені законом строки відповідних повноважень, стосуються всіх злочинів, а не певного переліку.

Певного визначеного в ст. 615 КПК переліку злочинів стосуються повноваження прокурора щодо обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою строком до 30 днів. Законом №2111 перелік статей КК, в провадженнях за якими такі повноваження надаються прокурору, значно розширено. Зокрема, сюди віднесено практично всі злочини проти власності – крадіжка, грабїж, розбїй, розкрадання шляхом зловживання службовим становищем, а також убивства та багато інших злочинів. Також встановлено, що у виняткових випадках керівник органу прокуратури може здійснювати такі повноваження і щодо інших тяжких та особливо тяжких злочинів.

Визначено, що відповідні повноваження реалізуються керівником органу прокуратури за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором.

Звернемо увагу, що при винесенні постанови прокурора в межах повноважень слідчого судді діють ті ж самі правила, що і при наданні відповідних дозволів слідчим суддею. Тобто, керівник органу прокуратури має перевірити відповідні обставини й зазначити про це в постанові про санкціонування таких заходів. Зокрема, для ТДРД – це ч. 3-6 ст. 132, ч. 5 ст. 163 КПК, для обшуку – ч. 5 ст. 234 КПК, для НСРД – ч. 3 ст. 248 КПК, для накладення арешту – ст. 173 КПК, для запобіжного заходу – ст. 196 КПК.

Повідомлення суду і можливість оскарження рішень прокурора

Також у новій ч. 3 ст. 615 КПК передбачено, що про такі прийняті прокурором рішення невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня та відповідний суд. Протягом 10 днів з дня повідомлення надаються копії відповідних документів. Законодавець не вказує, які документи мають надаватися. На нашу думку, йдеться про копії прийнятих рішень та документів, що стали підставою для їх прийняття (клопотань прокурора чи слідчого із додатками).

Окрім того, згадані рішення прокурора, а також його дії та бездіяльність можуть бути оскаржені до суду (йдеться про слідчого суддю), в межах територіальної юрисдикції якого вчинено злочин, після відновлення його роботи, або до іншого найбільш територіально наближеного суду.

Продовження запобіжних заходів

Законодавець приділив значну увагу питанню продовження запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою. У новій ч. 2 ст. 615 КПК встановив можливість продовження на строк до 30 днів строку дії ухвали про тримання під вартою або постанови прокурора про тримання під вартою. Таке продовження здійснюється керівником органу прокуратури (постановою) за клопотанням прокурора або слідчого, погодженим з прокурором. І таке продовження можливе неодноразово в межах строку досудового розслідування.

Окрім того, Закон передбачив по суті автоматичне продовження запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, які закінчуються. Так, згідно з ч. 6 ст. 615 КПК, в разі закінчення строку дії ухвали про тримання під вартою, і неможливістю розгляду судом питання продовження такого строку, ухвала вважається продовженою до вирішення судом відповідного питання, але не більше ніж на 2 місяці.

Аналогічно за ч. 5 ст. 615 КПК, в разі неможливості проведення підготовчого судового засідання в справах, де є запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, він вважається продовженим (по суті, автоматично) до вирішення відповідного питання в підготовчому судовому засіданні, але не більше, ніж на 2 місяці.

Нагадаємо, що Верховний Суд в Інформаційному листі від 03.03.2022 №1/0/2-22 вказував на такі особливості проведення засідань щодо запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою:

можливості врахування оцінки певних обставин, яка надавалися в попередніх ухвалах, без витребування відповідних матеріалів в сторін;

можливості (як виняток) проведення відеоконференцій з власних технічних засобів, з необхідністю приділення належної уваги роз'ясненню прав учаснику, що бере участь віддалено;

у виняткових випадках – розгляду цих питань за відсутності підозрюваного, з належною мотивацією такого процедури;

при колегіальному розгляді клопотання може бути розглянуто головуючим або іншим суддею з колеґії, якщо колегіальний розгляд неможливий (звернемо увагу на те, що подібне правило діє на період карантину в п. 20-5 розділу XI КПК).

Зупинення строків досудового розслідування

Новим п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК передбачено правило, згідно з яким, у разі відсутності об'єктивної можливості звернутися до суду з обвинувальним актом, строк досудового розслідування в кримінальному провадженні зупиняється, і підлягає поновленню, якщо підстави для зупинення перестали існувати.

Законодавець не прописав прямо необхідність прийняття постанови про зупинення досудового розслідування в цьому випадку. Однак, він встановив, що до зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою. Вжиття терміну “зупинення” нібито “натякає” на те, що має бути застосована процедура, аналогічна до зупинення досудового розслідування. Водночас, чи можна зупинити досудове розслідування, що є на стадії виконання вимог ст. 290 КПК – одне із важливих питань, що тут виникають. Так, на практиці в мирний час такі ситуації траплялися в разі оголошення в розшук підозрюваного на цій стадії (стадії ст. 290 КПК).

Сама процедура зупинення досудового розслідування передбачена ст. 280 КПК, і винесення постанови слідчого або прокурора про зупинення досудового розслідування в такому випадку з посиланням на п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК – один із варіантів зупинення строку, якщо сторона захисту завершила ознайомлення за ст. 290 КПК, але прокурор не може об'єктивно звернутися до суду з обвинувальним актом до завершення строків досудового розслідування. В разі винесення такої постанови, після того, як обставини, що перешкождали зверненню до суду з обвинувальним актом, перестали існувати, вочевидь має бути прийнято постанову про відновлення такого строку.

Загалом, як застосовуватиметься ця норма – покаже практика. Очевидно те, що пропуск строків звернення до суду з обвинувальним актом в умовах воєнного стану не тягнутиме за собою закриття кримінального провадження за п. 10 ч. 1 ст. 284 через закінчення строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру.

Зміни щодо підслідності НАБУ

Стаття 36 КПК містить правило, що забороняє прокурору доручати іншим органам досудового розслідування здійснювати досудове розслідування в підслідних НАБУ провадженнях. Законом №2111-IX це правило доповнено винятком, згідно з яким, таке доручення є можливим в умовах воєнного стану (<https://sud.ua/ru/news/blog/231730-kriminalne-provadhennya-v-umovakh-voyennogo-stanu-zmini-do-kpk>). – 2022. – 09.03).

***

Блог на сайті «Судово-юридична газета»

Про автора: Ханова Раїса, кандидат юридичних наук, суддя Верховного Суду в Касаційному адміністративному суді, секретар судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів, Барікова Анна, кандидат юридичних наук, науковий консультант відділу забезпечення роботи секретаря та суддів судової палати управління забезпечення роботи судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів

та інших обов'язкових платежів секретаріату Касаційного адміністративного суду

Велика відбудова України: від податків до дива

Уже на порозі. У єдності нас не здолати! Добро завжди перемагає!

14 березня 2022 року Президент України Володимир Зеленський оголосив початок податкової реформи. Це усвідомлене та правильне рішення по суті щодо:

* адміністрування податків – декларування, звітності, спрощеного обліку;

* оподаткування – сплати 2% з обігу підприємств, звільнення від ПДВ, відсутності коригувань з податку на прибуток, послаблення в питанні єдиного соціального внеску;

* строків реалізації, викладених у Прикінцевих та перехідних положеннях Закону України від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», а також що цей Закон вже набирає чинності (з дня його офіційного опублікування від 17 березня).

Наведені новації узгоджуються з такими принципами податкового права, як соціальна справедливість (підпункт 4.1.6 пункту 4.1 статті 4 Податкового кодексу України); фіскальна достатність (підпункт 4.1.5 пункту 4.1 статті 4 Податкового кодексу України); рівномірність та зручність сплати (підпункт 4.1.10 пункту 4.1 статті 4 Податкового кодексу України); рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації (підпункт 4.1.2 пункту 4.1 статті 4 Податкового кодексу України).

Зокрема, Закон № 2120-ІХ на період воєнного стану установив: право на застосування спрощеної системи оподаткування 3 групи за ставкою 2% суб'єктами господарювання з річним доходом до 10 млрд грн та без обмеження чисельності працівників; добровільну сплату єдиного податку платниками 1–2 груп. Удосконалено положення щодо: звільнення від сплати ПДВ у разі надання товарів на користь Збройних Сил України та територіальної

оборони; відсутності коригувань з податку на прибуток за операціями з безоплатного надання товарів / коштів. Додано заклади охорони здоров'я та сили цивільного захисту.

Так, зміни щодо ПДВ охоплюють такі ключові моменти:

* напрямок реалізації – постачання товарів оборонного призначення;

* процедурні аспекти – запровадження ставки 7% до операцій з ввезення та постачання пального та нафтопродуктів; особливості заповнення звітності в період дії воєнного стану; передачу товарів (надання послуг) для потреб забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави; неврахування платниками поставлених товарів/ послуг як благодійної допомоги при обрахунку граничного обсягу для цілей реєстрації;

* наслідки – у разі знищення (втрати) товарів під час дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану та щодо передачі товарів у державну чи комунальну власність.

Щодо цін на пальне скасовано акциз, знижено ПДВ до 7%, запроваджено нову цінову формулу. Спостерігається трансформація українського ринку пального, оскільки імпорт почався і йде з Європи.

Операції з постачання товарів для заправки (дозаправки) або забезпечення наземного військового транспорту чи іншого спеціального контингенту Збройних Сил України та інших установ, визначених Постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2022 року № 178 «Деякі питання оподаткування податком на додану вартість за нульовою ставкою у період запровадження в Україні правового режиму воєнного стану» оподатковуються за нульовою ставкою ПДВ.

У разі здійснення операцій з передачі / надання товарів та послуг установам або організаціям, що утримуються коштом державного бюджету, для потреб забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави, такі операції не вважаються операціями з постачання товарів/ послуг, та, відповідно, податкові зобов'язання не нараховуються. До таких установ та організацій належать: Збройні Сили України,

Національна гвардія України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, добровольчі формування територіальних громад, інші утворення відповідно до законів України, військові формування, їх з'єднання, військові частини, підрозділи, установи або організації, що утримуються коштом державного бюджету, а також центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, сил цивільного захисту та/або заклади охорони здоров'я державної та/або комунальної власності, та/або структурні підрозділи з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

Під час дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану в разі знищення (втрати) товарів, придбаних з ПДВ, як до запровадження дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану, так і в період його дії, а також при передачі в державну чи комунальну власність, зокрема на користь добровольчих формувань територіальних громад, та надані на користь інших осіб для потреб забезпечення оборони України податкові зобов'язання з ПДВ не нараховуються та податковий кредит, сформований при їх придбанні, не коригується.

Формування податкового кредиту в податковій звітності з ПДВ здійснюється таким чином:

* за звітний період лютий 2022 року – податковий кредит формується на підставі зареєстрованих в Єдиному реєстрі податкових накладних (далі – ЄРПН) податкових накладних (що були зареєстровані в ЄРПН постачальниками до 24 лютого 2022 року) та наявних у платника податку первинних документів бухгалтерського обліку, складених відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо операцій, не підтверджених зареєстрованими в ЄРПН

податковими накладними / розрахунками коригування до них);

* за наступні звітні періоди в період дії правового режиму воєнного стану – податковий кредит має формуватися на підставі наявних у платника первинних (розрахункових) документів.

Під час дії правового режиму воєнного стану платники податку за операціями з придбання товарів/послуг, за якими в ЄРПН постачальники не зареєстрували податкові накладні та/або розрахунки коригування до них, включають до складу податкового кредиту звітного періоду суми ПДВ, сплачені (нараховані) у складі вартості придбаних товарів / послуг, на підставі наявних у платника первинних (розрахункових) документів, складених (отриманих) платником податку за операціями з придбання товарів / послуг відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні».

Протягом шести місяців після припинення або скасування дії правового режиму воєнного стану платники: зобов'язані забезпечити реєстрацію в ЄРПН всіх податкових накладних та розрахунків коригування, реєстрація яких відтермінована на час дії правового режиму воєнного стану, податковий кредит, задекларований платниками під час останнього на підставі наявних у платника первинних (розрахункових) документів, підлягає обов'язковому уточненню (приведенню у відповідність) з урахуванням даних податкових накладних та розрахунків коригування. Протягом шести місяців з моменту припинення або скасування дії правового режиму воєнного стану постачальники товарів / послуг зобов'язані забезпечити реєстрацію в ЄРПН всіх податкових накладних та розрахунків коригування до них за операціями з постачання товарів / послуг, що були здійснені під час дії правового режиму воєнного стану. Покупці таких товарів / послуг зобов'язані протягом цього ж терміну (шести місяців) уточнити (привести у відповідність) показники податкового кредиту з урахуванням даних зареєстрованих в ЄРПН податкових накладних та розрахунків коригування до них.

Ухвалено рішення про максимальне спрощення митних процедур: безпаперовий документообіг; відсутність ПДВ, мита та митних платежів; зняття обмежень за програмою «5-7-9»; збільшення максимальної суми кредиту до 60 млн грн, на час воєнного стану та упродовж місяця після його завершення нульова ставка по кредитах.

Ухвалені рішення доводять те, що керівництво держави вже працює на перспективу, приймаючи таку глибоку та сміливу суто українську модель, продиктовану умовами часу.

Після перемоги ця податкова реформа знаменує для України початок нового життя – великої відбудови з любові та з любов'ю до України. Оновлений податковий клімат і прозорість ведення господарської діяльності зможуть стати українським дивом, світовим зразком.

Це стане прикладом невідомої досі за своєю силою трансформації. Майже кожен мешканець Землі тоді вважатиме за честь хоч раз у житті відвідати Україну й особисто відчути її дух, унікальність і наживо поспілкуватися з людьми, які настільки сильно люблять свою державу і мужньо вибороли її незалежність і територіальну цілісність. Наша держава гостинно відчинить двері для всіх – науковців, винахідників і митців, підприємців і меценатів... В Україні може бути запроваджена і програма громадянства за інвестиції.

Боротьба світла та темряви триває. Перемога добра не за горами. Ми зможемо стати форпостом, який зупинить зло навіки. Слава Богу, Україні та Збройним Силам України! Нехай щастить! (<https://sud.ua/ru/news/blog/232717-velika-vidbudova-ukrayini-vid-podatkov-do-diva>). – 2022. – 21.03).

***

Блог на сайті «Zaxid.Net»

Про автора: Любомир Зубач, заступник міського голови Львова з містобудування, депутат Львівської облради, фракція «Самопоміч»

Сильне місто – поразка для ворога

Українські згуртовані міста сьогодні показують приклад довіри – людей до влади і влади до людей

Про військову стратегію. Коротко. Щоб перемагати, треба контролювати міста. І що більшІ та більшЕ, то краще. Не поле, дорогу чи ліс між містами. І навіть не приміські території. Місто.

Водночас міські бої найскладніші. Тому що труднощі для маневрів техніки. Тому що досконало не знаєш місцевості. Тому що цивільні, яких правдиві військові вважають за гідне не вбивати навмисне. (росія – огидний виняток!) Тому що може бути сильний і організований супротив місцевих. Цивільних. На додачу до військового супротивника.

Тобто сильне місто може успішно протистояти ворогу. І, як виявилось, в Україні таких міст багато. І причини такої міцності міст було закладено задовго до війни. На щастя.

Отже, мова передусім про супротив цивільних, яких, можемо констатувати, в Україні швидко зорганізували місцеві очільники. У лічені дні фактично в усіх українських містах було створено формування тероборони. Швидко. Не з примусу. Черги добровольців. Бажання захистити своє. Але також і довіра до керівництва держави та представників місцевого самоврядування.

Приклад, який варто згадати – у Києві людей швидко озброїли. Причини зрозумілі. Але з-поміж усього це також свідчення того, що влада довіряла своїм мешканцям. Не було страху, що люди націлять роздану зброю проти цієї ж влади. І тут згадайте будь-який мітинг у Москві чи Єкатеринбурзі. Там тільки за присутність на площі під час мітингу чи аркуш чистого паперу дубасять кийками і пакують в автозаки. Це про довіру – людей до влади і влади до людей. (Ну і трохи про демократію.)

А тепер про причини такої довіри. Звідки вона з'явилася ця довіра? Очевидно, підстави були сформовані ще до воєнних дій.

Може здатися, що ну до чого тут реформа децентралізації. Абсолютно до всього. Держава, грубо кажучи, відмовилася від авторитарного управління містами, а точніше, громадами. Відпустила їх у вільне плавання.

Але при цьому не забула їм дати не просто рятувальне коло, а цілий човен і засоби для цілком пристойного плавання. Звісно, я не лише про більші повноваження, а й про фінансування, гроші.

А коли є авторитет і ще й матеріальне підґрунтя, місто й громада почуваються впевнено, мають бажання розвиватися і відчують довіру до самої держави, яка це все зробила можливим. Як результат – ми отримали сильне місцеве самоврядування. Сильних місцевих лідерів.

Чернігів, Київ, Харків, Маріуполь, Мелітополь, Херсон, Миколаїв і Скадовськ. Смс-ки з погрозами і вимогами перейти на інший бік. Викрадення міських голів і заступників. Підкуп гуманітаркою. Безкінечні обстріли. А результат один – ще більший супротив українців, навіть мітинги мешканців під дулами росіян, але з українськими гаслами. Безапеляційна підтримка місцевої влади. (Пара щурів дрібних населених пунктів на Луганщині – це відсоток близький до нуля і абсолютно не показовий.)

І мова не лише про міста з активними бойовими діями. Тилові Львів, Ужгород, Луцьк та Чернівці. На заклик міських голів люди зреагували оперативно. Волонтерами стали швидко і всі.

Претензії завжди є і будуть. Про них ми обов'язково згадаємо в мирний час. Але факт залишається фактом, ми обрали у своєму місті, селі чи селищі ту владу, якій тут довіряємо.

Мешканцям закарпатського села може не подобатися очільник райцентру у Харківській області, а людям з села на Вінниччині – міський голова з Одеського району. Але вони довіряють своєму керівнику, якого обрали на демократичних виборах і за яким як за лідером вони пішли в тероборону. І точно не військовим з іншої країни вказувати, хто і як тут буде керувати на нашій землі.

Критичні ситуації завжди показують сильні та слабкі сторони. Власне напад агресора засвідчив: реформа децентралізації нам вдалася. Це було того варте (https://zaxid.net/silne_misto_porazka_dlya_voroga_n1539660). – 2022. – 28.03).

***

Блог на сайті «Освіта.ua»

Про автора: Володимир Онацький, заступник директора школи з навчально-виховної роботи.

Володимир Онацький: чи бути ЗНО у 2022 році?

Найкращим здобутком вітчизняної освіти в цьому тисячолітті поки є і залишається ЗНО як перепустка до здобуття вищої освіти. Саме тому ідея скасування цього механізму навіть тимчасово, лише у цьому році, наражається на серйозну критику. Тривають баталії між тими, хто за скасування, і тими, хто проти.

Прихильники ідеї скасування ЗНО звертають увагу на психологічний стан дітей. І вони мають рацію: не думаю, що зараз у країні є хоч одна людина, яка не розуміє, у якому стані знаходяться діти, у тому числі і ті, хто мав би розучувати шкільний вальс, а не переховуватись у підвалах, ховатись від обстрілів чи пристосовуватись до нових умов на чужині.

Ті, хто хоче провести обов'язково ЗНО, наголошують на тому, що багато дітей готувались до нього і батьки потратились на курси та репетиторство.

Зазначу, що всі до чогось готувались, і вже точно не до жахів війни. Тільки війна багато чого змінює.

На сьогодні зруйновано понад 500 шкіл, і ця кількість щодня зростає. Навчальні заклади, які були пунктами ЗНО, вже до цього непридатні, а альтернативних немає.

Ми маємо безпекові, логістичні та кадрові проблеми непереборної сили, які унеможливають проведення ЗНО цього року. Це відзначають у відповідному законопроекті народні депутати. Законопроект підтримує профільний комітет та юристи ВРУ, а міністр Шкарлет навіть анонсував скасування ЗНО майже як факт, що відбувся.

І тут – облом, Верховна Рада навіть не включила до порядку денного це питання. У чому ж причина?

Повторюсь, ЗНО стримує корупцію під час вступної кампанії до закладів вищої освіти. Запропонований законопроект скасовує ЗНО

в цьому році та доручає МОН розробити та затвердити новий механізм для проведення конкурсу. Яким буде новий механізм – невідомо.

Саме тому багато депутатів та батьків виступають проти скасування ЗНО, бо не безпідставно думають, що механізм вступу може містити простір для зловживань. І поки питання ЗНО зависло в повітрі, центри освіти продовжують освоювати величезні кошти на те, що може просто піти у сміття.

Отже, міністерству освіти і науки та особисто пану Шкарлету варто бути більш відкритими

та послідовними. Ви заявили, що розробляєте альтернативний варіант цього річного ЗНО, то оприлюднюйте його, виносьте на громадське обговорення, заручайтеся підтримкою абітурієнтів та народних депутатів. Громадськість побачить напрацювання і підтримає, якщо там все буде добре.

І не забувайте: наші школярі за три доби здатні зібрати необхідну кількість підписів на підтримку правильної ідеї.

Все буде Україна! (<https://osvita.ua/blogs/86077/>). – 2022. – 24.03).

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**

№ 5 (227) 2022

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Редактори:

А. Березельська Я. Маленко

Комп'ютерне верстання:

Н. Крапіва

Підп. до друку 06.04.2022.

Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 3,35.

Наклад 2000 пр.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net